

Tak zvaná původní akumulace (Karl Marx, 1867)

Kapitola dvacátá čtvrtá Kapitálu

I.

Tajemství původní akumulace

Viděli jsme, jak se peníze mění v kapitál, jak kapitál vyrábí nadhodnotu a jak s pomocí nadhodnoty roste kapitál. Avšak akumulace kapitálu předpokládá nadhodnotu; nadhodnota předpokládá kapitalistickou výrobu a tato zase existenci značných mas kapitálu a pracovní síly v rukou výrobců zboží. Tak se tedy celý tento pohyb zřejmě točí v bludném kruhu, z něhož se nedostaneme jinak, než předpokládáme-li, že kapitalistickou akumulaci předcházela akumulace „původní“ („previous accumulation“ u Adama Smitha), akumulace, která není výsledkem kapitalistického výrobního způsobu, nýbrž jeho východiskem.

Tato původní akumulace hraje v politické ekonomii přibližně stejnou úlohu jako první hřích v theologii: Adam si ukousl z jablka a tím lidstvo propadlo hříchu. Jeho původ se vysvětluje tak, že se o něm vypravuje jako o historické anekdotě, která se přihodila v minulosti. V dávných dobách žila na jedné straně pilná, inteligentní a především spořivá elita a na druhé straně masa líných darebáků, kteří prohýřili všechno, co měli, ba více. Theologická legenda o prvním hříchu nám ovšem vypravuje, jak byli lidé odsouzeni k tomu, aby v potu tváře jedli svůj chléb; ale historie o ekonomickém prvním hříchu nám odhaluje, jak se mohli vyskytnout lidé, kteří toho naprosto nemají zapotřebí. Buď, jak buď. Tak se stalo, že jedni nahromadili bohatství a druzí nakonec neměli na prodej nic než svou vlastní kůži. A od tohoto prvního hříchu se datuje chudoba široké masy, která stále ještě, přes všechnu práci, nemá na prodej nic než sebe samu, a bohatství hrstky lidí, které ustavičně roste, ačkoli bohatí už dávno přestali pracovat. Takové otřepané báchoroky vypravuje na obranu propriété [vlastnictví] na př. pan Thiers kdysi tak duchaplným Francouzům, a to ještě se slavnostně vážnou tvář státníka. Avšak jakmile jde o otázku vlastnictví, svatá povinnost velí setrvat na slabikářovém stanovisku jako jedině správném pro všechny stupně věku a vývoje. Ve skutečných dějinách hraje velikou úlohu jak známo, dobytí, podmanění, loupežná vražda — zkrátka násilí. V krotké politické ekonomii vládla odjakživa idyla. Právo a „práce“ byly vždy jedinými prostředky obohaceni, výjimkou byl ovšem po každé „tento rok“. Ve skutečnosti jsou metody původní akumulace všechno možné, jen ne idylické.

Peníze a zboží, stejně jako výrobní a životní prostředky, nejsou kapitálem samy sebou. Je nutno je v kapitál přeměnit. Ale k této přeměně může dojít jen za určitých okolností, které jsou v podstatě takovéto: dva velmi rozdílné, protikladné druhy majitelů zboží se musí vzájemně setkat a dostat do styku na jedné straně majitel peněz, výrobních a životních prostředků, jemuž jde o to, aby hodnotu, kterou vlastní, zhodnotil nákupem cizí pracovní síly; na druhé straně svobodní dělníci, prodávající vlastní pracovní síly, a tudíž prodávající práce. Dělníci svobodní v dvojím smyslu: že nepatří bezprostředně k výrobním prostředkům, jako otroci, nevolníci atd., ale že také výrobní prostředky nepatří jim, jako je tomu u rolníků, kteří samostatně hospodaří atd.; naopak, musí být svobodni od

výrobních prostředků, osvobození od nich, zbavení jich. Touto polarisací trhu zboží se vytvářejí základní podmínky kapitalistické výroby. Kapitalistický vztah předpokládá, že vlastnictví podmínek k uskutečnění práce je od dělníků odloučeno. Jakmile se kapitalistická výroba postaví na vlastní nohy, nejenže zachovává tuto odluku, nýbrž reprodukuje ji ve stále rostoucím měřítku. Proces, který vytváří kapitalistický vztah, nemůže tedy být nic jiného než proces odlučování dělníka od vlastnictví jeho pracovních podmínek, proces, který přeměňuje jednak společenské výrobní a životní prostředky v kapitál, jednak bezprostřední výrobce v námezdní dělníky. Tak zv. původní akumulace není tedy nic jiného než historický proces odlučování výrobce od výrobních prostředků. Jeví se jako „původní“, protože tvoří předhistorii kapitálu a jemu odpovídajícího výrobního způsobu.

Ekonomická struktura kapitalistické společnosti vznikla z ekonomické struktury feudální společnosti. Rozklad feudální společnosti uvolnil prvky kapitalistické společnosti.

Bezprostřední výrobce, dělník, může disponovat svou osobou teprve tehdy, když je zrušeno jeho připoutání k půdě a jeho nevolnická nebo poddanská závislost na jiné osobě. Aby se stal svobodným prodávacem pracovní síly, která přináší své zboží tam, kde je po něm poptávka, musel se dělník dále vymanit z panství cechů, z cechovních řádů o učních a tovaryších a z ostatních tísnivých předpisů o práci. Tím se jeví historický proces, který proměňuje výrobce v námezdní dělníky, na jedné straně jako jejich osvobození od feudálních závazků a cechovního donucení; a jediné tato stránka existuje pro naše buržoasní dějepisce. Na druhé straně se však tyto osvobození stávají prodávací sebe samých teprve tehdy, když byli připraveni o všechny své výrobní prostředky a o všechny záruky existence, které jim zajišťovala stará feudální zařízení. A dějiny tohoto jejich vyvlastnění jsou vepsány do letopisů lidstva ohněm a mečem.

Průmysloví kapitalisté, tyto nové potentáty, museli zase vytlačit nejen cechovní mistry, nýbrž i feudální pány, ovládající zdroje bohatství. S této stránky se jejich povýšení jeví jako plod vítězného boje proti feudální moci a jejím pobuřujícím výsadám, jakož i proti cechům a okovům, jimiž cechy spoutaly svobodný rozvoj výroby a svobodné vykořisťování člověka člověkem. Avšak rytíři průmyslu dokázali vytlačit rytíře meče tím, že využili událostí, které sami nepřivodili. Vyšinuli se s pomocí stejně sprostých prostředků, jaké kdysi umožnily římským propuštěncům stát se pány svých patronů.

Východiskem vývoje, který vytvořil jak námezdního dělníka, tak i kapitalistu, byla poroba dělníka. Tento vývoj záležel v přeměně formy jeho poroby, v přeměně feudálního vykořisťování v kapitalistické vykořisťování. Abychom pochopili průběh tohoto procesu, nepotřebujeme se vracet příliš daleko do minulosti. Ačkoli se první počátky kapitalistické výroby vyskytují sporadicky v některých městech u Středozemního moře již ve XIV. a XV. století, přesto se počátek kapitalistické éry datuje teprve od XVI. století. Tam, kde se objevuje, je již dávno zrušeno nevolnictví a již značně uvádá nejskvělejší květ středověku – svobodná města.

V dějinách původní akumulace tvoří epochu převraty, které slouží jako páky vznikající třídy kapitalistů, a především ty chvíle, kdy velké masy lidí jsou náhle a násilně odtrhávány od svých existenčních prostředků a vrhány na trh práce jako proletáři-psanci. Vyvlastnění zemědělského výrobce, zbavení rolníka půdy, tvoří základ celého procesu. Jeho dějiny mají v různých zemích různé zbarvení a probíhají různými fázemi v různém pořadí a v různých dějinných epochách. V klasické formě se odehrávají jen v Anglii, kterou proto uvádíme jako příklad.¹

II.

Vyvlastnění rolnického obyvatelstva z půdy

V Anglii vymizelo nevolnictví fakticky koncem XIV. století. Ohromnou většinu obyvatelstva² tvořili tehdy — a ještě více v XV. století — svobodní, samostatně hospodařící rolníci, ať již se jejich vlastnictví skrývalo za jakoukoli feudální firmou. Na větších vrchnostenských statcích byl bailiff (fojt), sám dříve nevolný, vytlačen svobodným farmářem. Zemědělskými námezdními dělníky byli jednak rolníci, kteří využívali svého volného času k práci u velkých pozemkových vlastníků, jednak samostatná, relativně i absolutně málo početná třída námezdních dělníků ve vlastním smyslu slova. Ale i ti byli fakticky zároveň samostatně hospodařícími rolníky, neboť mimo mzdu dostávali kotáz a ornou půdu o rozloze 4 akrů i více. Kromě toho užívali společně se skutečnými rolníky obecních pozemků, pásli tam svůj dobytek a brali si odtamtud palivo: dříví, rašelinu atd.³ Ve všech evropských zemích je feudální výroba charakterisována rozdělením půdy mezi co největší počet rolníků-vasalů. Moc feudálního pána, jako vůbec každého suveréna, nebyla určena velikostí jeho renty, nýbrž počtem jeho poddaných a ten závisel na počtu samostatně hospodařících rolníků.⁴ Proto ačkoli byla anglická půda po dobytí Normany rozdělena na obrovská baronství, z nichž jediné zabíralo často 900 starých anglosaských lordství, byla poseta malými rolníckými hospodářstvími a jen tu a tam byly mezi nimi velké vrchnostenské statky. Takové poměry za současného rozkvětu měst, který je příznačný pro XV. století, umožnily ono bohatství lidu, které tak výmluvně líčí kancléř Fortescue ve svých „Laudes Legum Angliae“, ale vylučovaly možnost kapitalistického bohatství.

Předehra převratu, který vytvořil základ kapitalistického výrobního způsobu, se odehrála v poslední třetině XV. století a v prvních desíletích XVI. století. Masa proletářů-psanců byla vržena na trh práce po rozpuštění feudálních družin, které, jak správně poznamenává sir James Steuart, „všude bez užitku plnily domy i dvory“. Ačkoli královská moc, sama produkt měšťáckého vývoje, svým úsilím o absolutismus násilně urychlila zánik těchto družin, nebyla nikterak jeho jedinou příčinou. Velcí feudální pánové, stojící v příkrém protikladu ke královské moci a parlamentu, vytvořili daleko početnější proletariát tím, že zabírali obecní půdu a násilně vyháněli rolníky ze zabírané půdy, na niž měli rolníci totéž feudální vlastnické právo jako feudálové sami. Bezprostřední podnět k tomu dal v Anglii zejména rozkvět flanderské vlnářské manufaktury a s ním souvisící stoupání cen vlny. Starou feudální šlechtu pohltily velké feudální války a nová šlechta byla dítětem své doby, pro kterou byly peníze mocí všech mocí. Přeměna orné půdy v pastviny pro ovce se stala heslem feudálů. Harrison popisuje ve svém díle „Description of England. Prefixed to Holinshed's Chronicles“, jak vyvlastňování malých rolníků ničí zemi. „What care out great incroachers!“ („Co je našim velkým uchvatitelům do toho?“) píše. Příbytky rolníků a kotáže dělníků byly násilně zbořeny nebo ponechány zkáze. „Kdybychom,“ praví Harrison, „srovnali dnešní stav každého rytířského statku se starým inventářem, viděli bychom, že nesčetné domy a malá rolnická hospodářství zmizely; že půda nyní živí daleko méně lidí; že mnoho měst zpustlo, třebaže několik nových vzkvétá... Mohl bych vyprávět o městech a vesnicích, které byly zbořeny a přeměněny v pastviny pro ovce a z nichž stojí již jen panské domy.“ Stížnosti takových starých kronik jsou ovšem poněkud přehnány, ale obrazy přesně dojem, který dělala revoluce ve výrobních vztazích na vrstevníky. Srovnání spisů kancléře Fortescue a Thomase Mora nám jasně ukazuje propast mezi XV. a XVI. stoletím. Ze svého zlatého věku, jak správně praví Thornton, byla anglická dělnická třída bez jakýchkoli přechodných stupňů vržena do železného věku.

Zákonodárství se tohoto převratu zaleklo. Nestálo ještě na té výši civilisace, kde se „Wealth of the Nation“ [„bohatství národa“], tj. tvoření kapitálu a bezohledné vykořisťování a pauperisace masy lidu považuje za ultima Thule [vrchol] veškeré státnické moudrosti. Bacon praví ve svých dějinách Jindřicha VII. „Asi v této době (1489) se množily stížnosti na přeměnu orné půdy v pastviny (pro ovce atd.) vyžadující pouze dozor několika pastýřů; půda, propachtovaná na doživotí nebo na rok (z ročního pachtu žila velká část „yeomen“ [svobodných sedláků]), byla přeměněna v panské statky. To přivedlo úpadek lidu a následkem toho úpadek měst, kostelů, desátků... Král a parlament se s obdivuhodnou moudrostí snažili čelit tomuto zlu... Učinili opatření proti tomuto vylidňujícímu zabírání obecních pozemků (depopulating inclosures) a proti vylidňujícímu pastevnímu hospodářství (depopulating pasturage), které šlo v patách za tímto zabíráním.“ Zákon Jindřicha VII., 1489, c. 19, zakazuje boření všech rolnických domů, k nimž patří alespoň 20 akrů půdy. Zákon 25 Jindřicha VIII. obnovuje tento zákon. Praví se tam mimo jiné, že „mnoho propachtované půdy a velká stáda dobytka, zejména ovcí, se hromadí v několika rukou, čímž velice stouply pozemkové renty a obdělávání půdy (tillage) velmi upadlo, bořily se kostely a domy, ohromné masy lidu byly zbaveny možnosti uživit sebe a své rodiny“. Zákon proto nařizuje opravovat zpustlé rolnické dvory, stanoví poměr mezi ornou půdou a pastvinou atd. Zákon z roku 1533 si stěžuje, že mnozí vlastníci mají 24.000 ovcí, a omezuje nejvyšší přípustný počet na 2.000.⁵ Avšak stížnosti lidu i zákony proti vyvlastňování drobných farmářů a rolníků, vydávané po 150 let od dob Jindřicha VII., zůstaly bez výsledku. Tajemství jejich neúspěšnosti nám bezděčně prozrazuje sám Bacon. „Zákon Jindřicha VII.“ praví ve svých „Essays, civil and moral“, kap. 29, „byl hluboký a obdivuhodný v tom, že vytvořil zemědělská hospodářství a dvory určité normální velikosti, tj. ponechal jim takové množství půdy, aby mohly poskytovat poddané dostatečně zabezpečené, neponižované otrockou závislostí, a aby pluh vodila ruka vlastníka, a ne najaté osoby“ („to keep the plough in the hand of the owners and not hirelings“).⁶ Ale kapitalistická výroba vyžadovala naopak právě otrocké postavení lidových mas, přeměnu jich samých v najaté osoby a přeměnu jejich pracovních prostředků v kapitál. V tomto přechodném období se zákonodárství snažilo také udržet minimum 4 akry půdy při každé kotáži zemědělského námezdního dělníka a zakazovalo mu přijímat do své kotáže nájemníky. Ještě roku 1627, za Jakuba I., byl Roger Crocker z Front-Millu odsouzen za to, že vystavěl na svém panství Front-Mill kotáž a nepřidělil k ní 4 akry půdy; ještě roku 1638, za Karla I., byla jmenována královská komise, aby vynutila plnění starých zákonů, zejména zákona o 4 akrech půdy; ještě Cromwell zakázal v okruhu 4 mil kolem Londýna stavět domy, u nichž by nebyly 4 akry půdy. Ještě v první polovině XVIII. století podává zemědělský dělník žalobu, nejsou-li k jeho kotáži přiděleny 1 až 2 akry. Dnes je šťasten, má-li u kotáže malinkou zahrádku nebo může-li si nepříteli daleko od ní najmout několik čtverečních sáhů půdy. „Vlastníci pozemků a pachtýři,“ praví dr. Hunter, „tu postupují ruku v ruce. Několik akrů u kotáže by učinilo dělníky příliš nezávislými.“⁷

Násilné vyvlastňování lidových mas dostalo nový strašný podnět v XVI. století reformací a provázejícími ji obrovskými krádežemi církevních statků. Katolická církev byla v době reformace feudálním vlastníkem značné části anglické půdy. Zrušení klášterů atd. přeměnilo jejich obyvatele v proletariát. Církevní statky samy byly z valné části rozdány loupežným královským milcům anebo za směšnou cenu prodány spekulantům, farmářům a měšťanům, kteří z nich hromadně vyháněli staré dědičné pachtýře a jejich hospodářství slučovali. Zákonem zaručené právo zchudlých zemědělců na jistou část církevních desátků jim bylo mlčky vzato.⁸ „Pauper ubique jacet“ [„všude sami chudáci“], zvolala královna Alžběta po jedné okružní cestě Anglií. Ve 43. roce jejího panování

byla vláda konečně nucena oficiálně přiznat pauperismus zavedením chudinské daně. „Původcům tohoto zákona bylo hanba otevřeně vyslovit jeho důvody, a proto jej pustili do světa proti všem zvykům bez jakékoli preambule [vysvětlujícího úvodu].“⁹ Zákon 16 Karla I., 4¹⁰, prohlásil tento zákon za stálý a teprve roku 1834 mu byla dána nová, přísnější forma.¹¹ Tyto bezprostřední účinky reformace nebyly však jejím nejdůležitějším výsledkem. Církevní majetky tvořily náboženskou baštu tradičních vztahů pozemkového vlastnictví. Když tato bašta padla, nemohly se udržet ani tyto vztahy.¹²

Ještě v posledních desíletích XVII. století byla yeomanry, nezávislé rolnictvo, početnější než třída pachtýřů. Tvořili hlavní sílu Cromwellovu a byli, jak přiznává sám Macaulay, příznivým opakem šlechtických opilců a jejich služebníků, venkovských páterů, k jejichž povinnostem patřilo dostat vrchnostenské „milostnice“ pod čepec. Ještě byli i námezdní zemědělstí dělníci spolujednateli obecní půdy. Asi roku 1750 mizí yeomanry¹³ a v posledních desíletích XVIII. století se ztrácejí poslední stopy obecního vlastnictví zemědělců. Necháváme tu stranou čistě ekonomické hnací síly agrární revoluce. Zajímají nás její násilné páky.

Za restaurace Stuartů provedli pozemkoví vlastníci zákonodárnou cestou usurpaci, která se všude na pevnině uskutečnila bez jakýchkoli zákonných okolností. Zrušili feudální uspořádání pozemkových vztahů, tj. setřásli se sebe všechny povinnosti ke státu, „odškodnili“ stát daněmi, uloženými rolnictvu a ostatní masě lidu, přisvojili si moderní právo soukromého vlastnictví statků, na něž měli pouze feudální právo, a konečně oktrojovali zemědělským dělníkům v Anglii zákony o usazování („laws of settlement“), které mutatis mutandis působily na anglické zemědělce stejně jako výnos Tatara Borise Godunova na ruské rolnictvo.

„Glorious Revolution“ (slavná revoluce) přivedla k moci spolu s Vilémem III. Oranžským¹⁴ velkostatkářské a kapitalistické vytloukače zisku. Zahájili novou éru tím, že rozkrádání státních statků, prováděné dosud jen v mírném stupni, začali provádět v obrovském měřítku. Státní pozemky se rozdávaly, prodávaly za směšné ceny, anebo také přímou usurpací připojovaly k soukromým statkům.¹⁵ To všechno se dalo bez nejmenšího zachování zákonných formalit. Takto podvodně přivlastněný státní majetek spolu s půdou uloupenou církví, pokud se lup neztratil za republikánské revoluce, tvoří základ dnešních knížecích statků anglické oligarchie.¹⁶ Kapitalisté-buržoové podporovali tuto operaci mimo jiné proto, aby přeměnili půdu v předmět svobodného obchodu, aby rozšířili oblast zemědělské velkovýroby, aby zvýšili příliv proletářů-psanců z venkova atd. Kromě toho byla nová pozemková aristokracie přirozenou spojenkyní nové bankokracie, finanční šlechty, která se právě vylíhla z vejce, a majitelů velkých manufaktur, kteří se tehdy opírali o ochranná cla. Anglická buržoasie tu chránila jen svoje vlastní zájmy a s tohoto hlediska si počínala stejně správně jako švédští měšťané, kteří naopak ruku v ruce se svou hospodářskou záštitou — rolnictvem podporovali krále, násilně odnímající aristokracii nahrabané korunnní statky (od roku 1604 a později za Karla X. a Karla XI.).

Obecní majetek — naprosto odlišný od státního majetku, o němž jsme právě pojednávali — byla starogermánská instituce, která se zachovala pod ochranou feudalismu. Viděli jsme již, že jeho násilná usurpace, provázená obvykle přeměnou orné půdy v pastvinu, začala koncem XV. století a pokračovala v XVI. století. Ale tehdy se tento proces odehrával jako jednotlivé individuální násilné činy, proti nimž zákonodárství po 150 let marně bojovalo. V XVIII. století se projevuje pokrok v tom, že zákon sám se stává prostředkem k loupení půdy lidu, ačkoli nezávisle na tom používají

velcí farmáři i svých vlastních drobných metod.¹⁷ Parlamentní formou tohoto loupení jsou „Bills for Inclosures of Commons“ (zákony o ohrazování obecní půdy), tj. dekrety, jimiž landlords sami sobě dávají darem půdu lidu jako soukromý majetek — dekrety vyvlastňující lid. Sir F. M. Eden sám vyvrací svou chytráckou advokátskou řeč, kde líčí obecní majetek jako soukromý majetek velkých pozemkových vlastníků, kteří nastoupili na místo feudálů, tím, že žádá „všeobecný parlamentní akt o ohrazování obecních pozemků“, tedy připouští, že k jejich přeměně v soukromé vlastnictví je nutný parlamentární státní převrat, a na druhé straně žádá zákonodárnou „náhradu škody“ pro vyvlastněné chudáky.¹⁸

Zatímco na místo nezávislých yeomen nastoupili tenants-at-will, malí farmáři, pachtující půdu na rok, podlízavá smečka lidí, úplně závislá na vůli landlorda, pomáhala kromě loupení státních statků zejména soustavně prováděná krádež obecních pozemků vytvářet velké farmy, které se v XVIII. století nazývaly kapitálové farmy¹⁹ nebo obchodnické farmy²⁰; tytéž příčiny pomáhaly přeměňovat venkovské obyvatelstvo v proletariát, „uvolňovat“ jej pro průmysl.

XVIII. století nechápalo však ještě v té míře jako XIX. století, že bohatství národa je totožné s chudobou lidu. Odtud velmi prudká polemika v ekonomické literatuře oné doby o „inclosure of commons“ [ohrazování obecních pozemků]. Z obrovského materiálu, který mám po ruce, uvedu jen několik míst, které zvláště názorně ilustrují tehdejší poměry.

„V mnohých hertfordshirských farnostech“ píše jedno rozhořčené pero, „splynulo 24 farem o 50—150 akrech ve 3 farmy.“²¹ „V Northamptonshiru a Leicestershiru se velmi rozmohlo ohrazování obecních pozemků a většina nových lordství vzniklých ohrazováním, byla přeměněna v pastviny; následkem toho nemá nyní mnoho lordství ani 50 akrů orné půdy, třebaže se tam dříve oralo až na 1500 akrů... Zříceniny někdejších obytných domů, stodol, stájí atd.“ jsou jediné stopy po dřívějších obyvatelích. „Na některých místech zbylo ze sta domů a rodin... 8 nebo 10... Ve většině farností, kde ohrazování začalo teprve před 15 nebo 20 lety, zůstalo velmi málo vlastníků půdy, kteří obdělávali půdu, dokud ještě pozemky nebyly ohrazeny. Není nic neobvyklého, když 4 nebo 5 bohatých chovatelů dobytka se zmocní velikých, nedávno ohrazených lordství, jež byla dříve v rukou 20 až 30 farmářů a stejného počtu menších vlastníků a jiných usedlíků. Ti všichni jsou i s rodinami vyhnáni ze svého majetku a spolu s nimi i mnoho jiných rodin, které u nich nacházely práci a obživu.“²² Pod záminkou ohrazování si landlords přivlastňovali nejen sousední půdu ležící ladem, nýbrž často i půdu obdělávanou buď samými členy obce, nebo lidmi, kteří si ji od obce najímali za určitou úplatu. „Mluvím tu o ohrazování dosud neohrazených poli a pozemků, které již byly obdělány. I spisovatelé, kteří inclosures [ohrazování] hájí, připouštějí, že posiluje monopolní postavení velkých farem, které zvyšují ceny životních prostředků a decimují obyvatelstvo... i ohrazování pustin tak, jak se nyní provádí, olupuje chudáka o část jeho existenčních prostředků a zvětšuje farmy, které jsou beztak již příliš veliké.“²³ „Dostane-li se půda,“ praví dr. Price, „do rukou několika velkých farmářů, změní se malí farmáři (které dříve charakterisoval jako „masu malých vlastníků a farmářů, živících sebe a svou rodinu z produktu půdy, kterou obdělávají — chovem ovčí, drůbeže, prasat atd., jež posílají na obecní pozemek, takže nemusí skoro ani kupovat životní prostředky na trhu“) v lidi, kteří si musí získávat prostředky obživy prací pro jiné a kupovat všechno, co potřebují, na trhu... Udělá se možná více práce, protože lidé jsou k ní více nuceni... Města a manufaktury porostou, protože tam bude hnáno stále více lidí, kteří jsou nuceni hledat si výdělek. To jsou výsledky, k nimž nevyhnutelně povede koncentrace farem a k nimž skutečně již mnoho let vede v našem království.“²⁴ Celkový účinek inclosures [ohrazování] shrnuje takto:

„Vcelku se postavení nižších vrstev lidu téměř po všech stránkách zhoršilo, menší majitelé půdy a farmáři klesli na úroveň nádeníků a najímaných lidí; a zároveň se získávání prostředků k obživě za tohoto stavu stalo obtížnější.“²⁵ Zabírání obecní půdy a revoluce v zemědělství, která je provázela, se skutečně tak prudce odrazily v postavení zemědělských dělníků, že — podle slov samého Edena — v letech 1765 až 1780 začala jejich mzda klesat pod minimum, takže musela být doplňována oficiální chudinskou podporou. Jejich mzda, praví, „stačila jen na uspokojování absolutně nezbytných životních potřeb“.

Poslechněme si nyní ještě jednoho obhájce inclosures [ohrazování], odpůrce dra Price. „Není správný závěr, že se země vylidnila, protože už obyvatelstvo neplýtvá svou prací na otevřených polích... Jestliže se přeměnou malých rolníků v lidi, kteří musí pracovat pro jiné, uvolní více práce, je to jen výhodné a žádoucí pro národ (k němuž přeměnění rolníci samozřejmě nepatří)... Výrobku bude více, použije-li se jejich kombinované práce na jedné farmě: tím se vytvoří nadvýrobek pro manufaktury, a tak se manufaktury, tyto zlaté doly naší země, rozmnoží úměrně množství vyrobeného obilí.“²⁶

Sir F. M. Eden, muž toryovského zaměření a nadto „lidumil“, skýtá nám mimo jiné příklad stoického duševního klidu, s nímž se ekonomové dívají na nejdrzejší porušování „svatého práva vlastnictví“ a na nejhrubší násilí na osobách, jestliže je toho zapotřebí, aby byl vytvořen základ kapitalistického výrobního způsobu. Nekonečná řada loupeží, krutostí a násilností všeho druhu, jež provázejí násilné vyvlastňování lidu počínaje poslední třetinou XV. století až do konce XVIII. století, přivádí ho jen k „velmi pohodlné“ závěrečné úvaze „Bylo nutno vytvořit správný (due) poměr mezi ornou půdou a pastvinou. Ještě po celé XIV. století a největší část XV. století připadal jeden akr pastviny na 2,3, ba i 4 akry orné půdy. V polovině XVI. století se tento poměr změnil tak, že 2 akry pastviny připadaly na 2, později na 1 akr orné půdy, až konečně bylo dosaženo správného poměru: 3 akry pastviny na 1 akr orné půdy.“

V XIX. století ovšem úplně zanikla i sama vzpomínka na souvislost mezi zemědělcem a obecním majetkem. Nemluvě ani o pozdější době, což dostalo zemědělské obyvatelstvo jediný haléř náhrady za 3,511.770 akrů obecní půdy, která mu byla uloupena v letech 1801 až 1831 a darována landlordům parlamentem, skládajícím se z landlordů?

Poslední velký proces vyvlastňování půdy zemědělců je konečně znám pod názvem „Clearing of Estates“ („očista statků“ — ve skutečnosti očišťování statků od lidí). „Očista“ znamená vrchol všech dosud zkoumaných anglických metod vyvlastňování. Jak jsme viděli v předcházejícím oddílu, kde jsme zkoumali dnešní stav, přistupuje se nyní, kdy již neexistují nezávislí rolníci, které by bylo možno vypudit, k „očistě“ půdy od kotází, takže zemědělství dělníci již nenacházejí ani na půdě, kterou obdělávají, místo, kde by bydleli. Co však znamená „Clearing of Estates“ ve vlastním slova smyslu, to poznáme jen v zaslíbené zemi moderní románové literatury, v horním Skotsku. Tam se tento proces vyznačuje svou soustavností, velikostí měřítka, při němž se uskutečňuje najednou (v Irsku dokázali landlordini smést několik vesnic najednou; v horním Skotsku se naráz „očisťují“ plochy půdy veliké jako německá vévodství), a konečně zvláštní formou vyvlastňovaného pozemkového majetku.

Keltové horního Skotska se skládali z klanů, z nichž každý byl vlastníkem jím osídlené půdy. Představitel klanu, jeho náčelník čili „velký muž“, byl pouze titulárním vlastníkem této půdy, stejně jako je anglická královna titulární vlastnící veškeré národní půdy. Když se anglické vládě podařilo potlačit vnitřní války mezi těmito „velkými muži“ a jejich ustavičné vpády do dolnoskotských

rovin, náčelníci klanů se nikterak nevzdali svého starého loupežnického řemesla; jen jeho forma se změnila. Z vlastní moci přeměnili své titulární vlastnické právo v právo soukromého vlastnictví, a protože narazili u řadových členů svého klanu, jejichž krveprolévání už nepotřebovali, na odpor, rozhodli se vyhnat je z půdy zjevným násilím. „Stejně by si mohl anglický král osobovat právo vyhnat své poddané ze státní půdy do moře,“ praví profesor Newman.²⁷ Tuto revoluci, která začala ve Skotsku po poslední vzpouře pretendenta, lze v prvních fázích sledovat podle děl sira Jamese Steuarta²⁸ a Jamese Andersona.²⁹ V XVIII. století bylo zároveň Gaelům, vyhnaným z půdy, zakázáno vystěhovat se, protože je chtěli násilně zahnat do Glasgow a jiných továrních měst.³⁰ Jako příklad metody panující v XIX. století³¹ uvedeme tu „očistu“ provedenou vévodkyní ze Sutherlandu. Tato ekonomicky školená osoba se rozhodla hned, jakmile se chopila otěží vlády, provést radikální ekonomickou léčbu a proměnit v pastviny celé hrabství, jehož obyvatelstvo již dřívejšími podobnými procesy kleslo na 15.000. Od roku 1814 do roku 1820 bylo těchto 15.000 obyvatel, asi 3.000 rodin, soustavně vyháněno a hubeno. Všechny jejich vesnice byly rozbořeny a vypáleny, všechna jejich pole přeměněna v pastviny. K exekuci byli povoláni britští vojáci a docházelo přitom k bitvám s místním obyvatelstvem. Jedna stařena uhořela při požáru své chatrče, kterou odepřela opustit. Takovým způsobem si ona dáma přivlastnila 794.000 akrů půdy, která patřila od nepaměti klanu. Vyhnanému obyvatelstvu přikázala na pobřeží moře asi 6.000 akrů, po 2 akrech na rodinu. Těchto 6.000 akrů byla dosud neobdělávaná půda a vlastníkům nevynášela žádný příjem. Vévodkyně projevila takovou šlechetnost, že pronajímala akr průměrně za 2 šilinky 6 pencí ročně členům klanu, kteří po staletí prolévají krev za její rod. Veškerou půdu uloupenou klanu rozdělila na 29 velkých ovčích farem, při čemž na každé z nich bydlela jen jedna rodina, ponejvíce angličtí pachtýři-čeledíni. Roku 1825 bylo již 15.000 Gaelů nahrazeno 131.000 ovce. Část původních obyvatel, kteří byli vyhnaní na pobřeží, snažila se žít rybolovem. Stali se obojživelníky a žili, jak praví jeden anglický spisovatel, napůl na zemi, napůl na vodě, přitom země i voda je stačily jen napůl uživit.³²

Avšak chrabří Gaelové měli ještě hůře pykat za svou horsky romantickou úctu k „velkým mužům“ klanu. Zápach rybiny pronikl až k nosům „velkých mužů“. Zavětrili v něm zisk a propachtovali mořské pobřeží londýnským velkoobchodníkům s rybami. Gaelové byli vyhnaní po druhé.³³

Ale nakonec byla část pastvin pro ovce opět proměněna v honební revír. Jak známo, nejsou v Anglii skutečné lesy. Zvěř v parcích aristokratů je konstituční domácí zvířectvo, vypasené jako londýnští aldermeni [městští radní]. Skotsko je tedy posledním útočištěm této ušlechtilé vášně. „V horských oblastech,“ píše Somers roku 1848, „se lesy značně rozšířily. Tu, po jedné straně Gaicku, máte nový les Glenfeshie a tam na druhé straně nový les Ardverikie. Tamtéž se před vámi rozkládá Black-Mount, ohromná nedávno zřízená pustina. Od východu k západu, od okolí Aberdeenu až k obanským útesům, táhne se nyní souvislé pásmo lesů, zatím co v jiných částech hor má nové lesy Loch Archaig, Glengarry, Glenmoriston atd... Přeměna půdy v pastviny pro ovce... vyhnala Gaely na méně úrodnou půdu. Nyní začíná vysoká zvěř vytlačovat ovce, což vrhá Gaely do ještě hroznější bídy... Obory³⁴ a lid nemohou existovat vedle sebe. Jeden či druhý musí ustoupit. Budou-li v příštím čtvrtstoletí honitby vzrůstat co do počtu a rozsahu tak jako v minulém čtvrtstoletí, nezůstane na rodné půdě ani jediný Gael. Toto hnutí mezi vlastníky horských krajů je vyvoláno jednak módou, aristokratickými choutkami, loveckou vášní atd., jednak však obchodují se zvěřinou, při čemž jim nejde o nic jiného než o zisky. Neboť je fakt, že kus horské půdy, zařízený jako honitba, je v mnoha případech nesrovnatelně výnosnější než jako pastvina pro ovce... Náruživý lovec, který hledá revír,

je ochoten nabídnout jakoukoli cenu, omezenou jedině obsahem jeho měšce... Pohromy, které postihly horní Skotsko, jsou stejně strašné jako rány, které zasadila Anglii politika normanských králů. Vysoká zvěř dostala větší prostor, kdežto lidé se tísní na stále menším prostoru... Lidu je odnímána jedna svoboda za druhou... I útlak denně roste. Vlastníci provádějí „očistu“ a vyhánění obyvatelstva jako pevnou zásadu, jako čistě technické zemědělské opatření; stejně jako se mýtí stromy a keře v divočinách Ameriky a Austrálie, tak se tu zachází s lidmi, a operace jde svým klidným obchodním chodem.“³⁵

Loupení církevních statků, podvodné zcizování státní půdy, krádeže obecního majetku, usurpátorská a s bezohledným terorismem prováděná přeměna feudálního a klanového vlastnictví v moderní soukromé vlastnictví — to byly rozmanité idylické metody původní akumulace. Takovým způsobem se podařilo dobýt pole pro kapitalistické zemědělství, dát půdu do moci kapitálu a vytvořit pro městský průmysl nutný příliv proletářů-psanců.

III.

Krvavé zákonodárství proti vyvlastněným od konce XV. století. Zákony k stlačování mzdy

Lidé, kteří byli vyhnáni rozpuštěním feudálních družin a odtrženi od půdy nárazovým násilným vyvlastňováním, tito proletáři-psanci nemohli být zdaleka tak rychle pohlcováni rozvíjející se manufakturou, jako přicházeli na svět. Na druhé straně ti, kdo byli náhle vyšinuti ze své obvyklé životní dráhy, nemohli se právě tak náhle přizpůsobit kázni nových poměrů. Stávali se z nich hromadně žebráci, lupiči, tuláci, zčásti dobrovolně, většinou však pod tlakem nutnosti. Proto byly koncem XV. století a po celá XVI. století ve všech západoevropských zemích vydávány krvavé zákony proti tuláctví. Otcové nynější dělnické třídy byli trestáni především zato, že byli násilím proměněni v tuláky a paupery. Zákonodárství s nimi jednalo jako s „dobrovolnými“ zločinci, vycházejíc z předpokladu, že to závisí na jejich dobré vůli, aby dál pracovali za starých, již neexistujících podmínek.

V Anglii začalo toto zákonodárství za Jindřicha VII.

Podle zákona Jindřicha VIII. z roku 1530 dostanou staří a práce neschopní povolení k žebrotě. Naproti tomu práce schopným tulákům se hrozí mrskáním a zavřením. Zákon nařizuje přivázat je ke káře a mrskat, až z nich krev poteče, pak musí přísahat, že se vrátí do svého rodiště nebo tam, kde bydleli poslední tři roky, a „pusť se do práce“ (to put himself to labour). Jaká krutá ironie! Zákon 27 Jindřicha VIII.³⁶ potvrzuje tento zákon a zostrňuje jeho tresty novými dodatky. Bude-li tulák dopaden po druhé, bude znovu zmrskán a bude mu uříznuto půl ucha; bude-li však dopaden po třetí, bude popraven jako těžký zločinec a nepřítel společnosti.

Eduard VI. vydává v prvním roce své vlády, roku 1547, zákon, podle něhož každý, kdo se vyhýbá práci, má být dán do otroctví tomu, kdo ho udá, že zahálí. Pán je povinen živit svého otroka chlebem a vodou, dávat mu slabé nápoje a takové masné odpadky, jaké se mu zlíbí. Má právo nutit ho ke každé sebehnusnější práci mrskáním a uvázáním na řetěz. Vzdálí-li se otrok svévolně na 14 dní, je odsouzen k doživotnímu otroctví a má mu být vypáleno na čelo nebo na tvář písmeno „S“; uteče-li po třetí, má být popraven jako zemězrádce. Pán ho může prodat, odkázat, pronajmout jako otroka, docela jako každou jinou movitou věc nebo dobytek. Podniknou-ti otroci něco proti svým pánům, mají být rovněž potrestáni smrtí. Smírčí soudci mají na základě hlášení pánů pátrat po zběhlých otrocích. Ukáže-li se, že se pobuda toulal tři dny bez práce, má být dopraven do svého rodiště, na prsa mu má být vypáleno žhavým železem znamení „V“ a tam má být spoután řetězy a

upotřeben k cestářské nebo k jiné práci. Udá-li tulák falešné rodiště, má být za trest doživotním otrokem obyvatel tohoto místa nebo korporace a poznamenán vypáleným „S“. Každý má právo odejmout tulákům jejich děti a podržet si je jako učně, hochy do 24 let, dívky do 20 let. Utekou-li, mají být až do stanoveného věku otroky svých pánů a mistrů, kteří mají právo je podle libosti svazovat řetězy, mrskat atd. Pán smí otrokovi navléci železný kruh na krk, paže nebo nohy, aby ho snáze poznal a aby mu otrok nemohl tak snadno utéci.³⁷ Poslední části tohoto zákona předvídají případy, kdy chudáci mají pracovat pro ten obvod nebo pro ty osoby, které jsou ochotny jim dávat jíst a pít a najít jim práci. Tento druh otroků — otroci farností — se zachoval v Anglii až hluboko do XIX. století pod jménem „roundsmen“ (lidé, kteří chodí „po číslech“).

Alžbětín zákon z roku 1572: žebráci starší 14 let, kteří nemají povolení žebrat, mají být silně zmrskáni a poznamenáni znamením vypáleným na levém ušním boltci, nechce-li je nikdo vzít na dva roky do služby; jsou-li znovu dopadeni a jsou-li starší 18 let, mají být popraveni, nechce-li si je nikdo vzít na dva roky do služby; při třetím dopadení mají být bez milosti popraveni jako zemězrádci. Podobné ustanovení v zákonech: 18 Alžběty c. 13 a zákon z roku 1597.³⁸

Podle zákona Jakuba I. se osoba, která chodí z místa na místo a žebrá, prohlašuje za tuláka a poběhlíka. Smírčím soudcům v Petty Sessions [zasedání soudu za účasti dvou nebo několika smírčích soudců] se uděluje plná moc, aby je dali veřejně zmrskat a zavřít do vězení při prvním dopadení na 6 měsíců, při druhém na 2 roky. Ve vězení mají být tak často a tolik mrskáni, kolik považují smírčí soudci za dobré... Nenapravitelným a nebezpečným tulákům má být na levé rameno vypáleno písmeno „R“ a mají být dáni na nucenou práci; budou-li ještě jednou dopadeni při žebrotě, mají být bez milosti popraveni. Tato zákonná nařízení platila až do začátku XVIII. století a byla zrušena teprve zákonem 12 Anny c. 23.

Podobné zákony byly i ve Francii, kde tuláci založili v Paříži v polovině XVII. století t. zv. „království tuláků“ (royaume des truands). Ještě v prvních letech vlády Ludvíka XVI. bylo vydáno nařízení (ze dne 13. července 1777), podle kterého měl být poslán na galeje každý zdravý člověk ve věku od 16 do 60 let, neměl-li prostředky k obživě a pevné zaměstnání. Podobná opatření zavádí statut Karla V. pro Nizozemsko (z října 1537), první edikt států a měst holandských ze dne 19. března 1614, plakát Spojených provincií ze dne 25. června 1649 atd.

A tak mrskáním, cejchováním, mučením učili venkovský lid, násilím připravený o půdu, vyhnaný a proměněný v tuláky, s pomocí těchto nestvůrně teroristických zákonů disciplině, nutné pro systém námezdní práce.

Nestačí, že na jednom pólu stojí pracovní podmínky jako kapitál a na druhém pólu lidé, kteří nemají na prodej nic než svou vlastní pracovní sílu. Nestačí také donutit je, aby se dobrovolně prodávali. S dalším růstem kapitalistické výroby se rozvíjí dělnická třída, která svou výchovou, tradicemi, zvyky uznává podmínky kapitalistického výrobního způsobu za samozřejmé přírodní zákony. Organizace vlastní kapitalistickému výrobnímu procesu láme každý odpor; ustavičné vytváření relativního přebytku obyvatelstva udržuje zákon poptávky po práci a nabídky práce, a tudíž i mzdu v mezích, odpovídajících zhodnocovacím potřebám kapitálu; slepý tlak ekonomických poměrů upevňuje nadvládu kapitalistů nad dělníky. Mimoekonomického, bezprostředního násilí se sice stále ještě používá, ale jen jako výjimky. Při obvyklém chodu událostí lze dělníka přenechat moci „přírodních zákonů výroby“, tj. jeho závislosti na kapitálu, kterou vytvářejí, zaručují a zvětšují výrobní podmínky samy. Jinak tomu bylo v historické epoše, kdy kapitalistická výroba teprve vznikala. Rodící se buržoasie potřebuje státní moc a skutečně jí používá k tomu, aby „upravila“ mzdu, tj. aby

ji násilně udržovala v mezích, vyhovujících ždímání nadhodnoty, aby prodlužovala pracovní den a tak udržovala dělníka samého v normální závislosti na kapitálu. To je podstatný moment tak zvané původní akumulace.

Třída námezdních dělníků, která vznikla v druhé polovině XIV. století, tvořila tehdy a v příštím století velmi nepatrnou část národa; při svém postavení měla silnou oporu v samostatném rolnickém hospodářství na venkově a v cechovní organizaci ve městech. Jak na venkově, tak ve městě si zaměstnavatelé a dělníci byli sociálně blízcí. Podřízení práce kapitálu bylo jen formální, tj. výrobní způsob sám neměl ještě specificky kapitalistický charakter. Variabilní prvek kapitálu měl velkou převahu nad jeho konstantním prvkem. Poptávka po námezdní práci proto rychle rostla při každé akumulaci kapitálu, kdežto nabídka námezdní práce následovala jen zvolna za poptávkou. Velká část národního produktu přeměněného později v akumulační fond kapitálu tehdy ještě vcházela do spotřebního fondu dělníka.

Zákonodárství o námezdní práci, od samého počátku zaměřené na vykořisťování dělníka a v celém svém dalším vývoji stále stejně nepřátelské dělnické třídě,³⁹ začíná v Anglii za Eduarda III. Statute of Labourers [statutem o dělnících] z roku 1349. Ve Francii mu odpovídá nařízení z roku 1350, vydané ve jménu krále Jana. Anglické a francouzské zákonodárství se vyvíjí paralelně a obsahem je totožné. Pokud statuty o dělnících se snaží dosáhnout prodloužení pracovního dne, nebudu se k nim vracet, protože o této otázce bylo pojednáno už dříve (8. kapitola, 5).

Statute of Labourers [statut o dělnících] byl vydán na základě naléhavých stížností dolní sněmovny. „Dříve,“ praví naivně jeden tory, „žádali chudáci tak vysokou mzdu, že to ohrožovalo průmysl a bohatství. Nyní je jejich mzda tak nízká, že rovněž ohrožuje průmysl a bohatství, ale jinak než předtím a možná ještě nebezpečněji než tehdy.“⁴⁰ Zákonem byl stanoven mzdový sazebník pro město a venkov za úkolovou i denní práci. Zemědělství dělníci se mají pronajímat na rok, městští dělníci na libovolné lhůty „na otevřeném trhu“. Pod trestem vězení se zakazuje platit vyšší mzdu, než stanoví statut, při čemž osoby, které přijímají takovou nezákonnou mzdu, jsou trestány přísněji než ti, kdo ji platí. Tak se ukládá na př. ještě v odd. 18 a 19 Alžbětina statutu o učních trest desetidenního vězení tomu, kdo platí vyšší mzdu, než je stanovena, naproti tomu trest tři týdny vězení tomu, kdo ji přijme. Zákon z roku 1360 ještě více zостřil tresty a zmocnil dokonce mistry, aby si fyzickým donucením vymáhali práci za zákonné sazby. Všechna sdružení, smlouvy, přísahy atd., jimiž se zedníci a tesaři navzájem zavazovali, byly prohlášeny za neplatné. Koalice dělníků se považuje za těžký zločin od XIV. století do roku 1825, kdy byly zrušeny protikoaliční zákony. Duch statutu o dělnících z roku 1349 i všech dalších zákonů se jasně projevuje v tom, že stát sice stanoví maximum mzdy, ale naprosto ne minimum mzdy.

V XVI. století se postavení dělníků, jak známo, velmi zhoršilo. Peněžní mzda stoupla, ale zdaleka ne natolik, jak se znehodnotily peníze a jak stouply ceny zboží. Mzda tedy fakticky klesla. Přesto zákony určené k stlačování mzdy platily dál; dále se nemilosrdně uřezávaly uši a vypalovaly cejchy těm, „koho nikdo nechtěl vzít do služby“. Zákon o učních 5 Alžběty c. 3 zmocňuje smírčí soudce stanovit určité mzdy a pozměňovat je podle ročních období a cen zboží. Jakub I. rozšířil toto regulování práce na tkalce, přadláky a všemožné jiné kategorie dělníků.⁴¹ Jiří II. rozšířil zákony proti dělnickým koalicím na všechny manufaktury.

Ve vlastním manufakturním období kapitalistický výrobní způsob dostatečně zesílit, aby byl s to učinit zákonnou úpravu mzdy právě tak neproveditelnou jako zbytečnou, ale přesto si všichni pro každý případ chtěli podržet tuto zbraň ze starého arsenálu. Ještě zákon 8 Jiřího II. zakazoval dávat

krejčovským tovaryšům v Londýně a okolí více než 2 šilinky 7 pence denní mzdy, vyjímaje případy celonárodního smutku; ještě zákon 13 Jiřího III. c. 68 svěřuje úpravu mezd tkalců hedvábí smírčím soudcům; ještě roku 1796 bylo zapotřebí dvou rozsudků vyšších soudních dvorů, aby se rozhodlo, vztahuje-li se stanovení mezd smírčími soudci také na nezemědělské dělníky; ještě roku 1799 bylo potvrzeno parlamentním zákonem, že mzda horníků ve Skotsku je upravena statutem Alžbětíným a dvěma skotskými zákony z roku 1661 a 1671. Jak radikálně se mezitím změnily poměry, ukazuje jeden případ neslýchaný v anglické dolní sněmovně. Zde, kde se po více než 400 let vyráběly zákony, ustanovující výhradně maximum, které nesmí mzda v žádném případě převyšovat, navrhl Whitbread roku 1796, aby bylo zákonem stanoveno minimum mzdy pro zemědělské dělníky. Pitt odporoval, doznal však, že „postavení chudáků je kruté (cruel)“. Konečně roku 1813 byly zákony o úpravě mezd zrušeny. Staly se směšnou anomálií v době, kdy kapitalista reguloval práci ve své továrně svým soukromým zákonodárstvím a s pomocí chudinské daně doplňoval mzdu zemědělských dělníků na nezbytné minimum. Ale i po tuto dobu zůstávala v plné platnosti ustanovení dělnických zákonů o smlouvách mezi zaměstnavatelem a dělníky, o lhůtách výpovědi apod., ustanovení, podle nichž může být proti zaměstnavateli, který poruší smlouvu, podána jen civilní žaloba, kdežto proti dělníkovi, který poruší smlouvu, trestní žaloba.

Kruté zákony proti koalici padly roku 1825, kdy se vystupování proletariátu stalo hroživým. Přesto padly jen zčásti. Některé krásné zbytky starých statutů zmizely teprve roku 1859. Konečně byl 29. června 1871 vydán parlamentní akt, který prý měl odstranit poslední stopy tohoto třídního zákonodárství, protože de jure uznával trade-unions. Ale jiný parlamentní akt z téhož dne (an act to amend the criminal law relating to violence, threats and molestation [zákon upravující trestní předpisy o násilí, vyhružkách a obtěžování]) fakticky znovu zavedl předešlý stav v nové formě. S pomocí takovýchto parlamentních kejklů byly všechny prostředky, jichž by mohli dělníci použít při stávce nebo lock-out [výluce] (stávce spojených továrníků, kteří všichni najednou uzavrou své továrny), vyňaty z obecného zákonodárství a podrobeny výjimečnému trestnímu zákonu, jehož výklad úplně závisel na smírčích soudcích, tj. na továrnících. Dva roky předtím podal v téže dolní sněmovně týž pan Gladstone se známou šlechetností návrh zákona o zrušení všech výjimečných zákonů proti dělnické třídě. Ale dál než k druhému čtení se tento návrh nikdy nedostal, věc se protahovala tak dlouho, až si nakonec „veliká liberální strana“, spojivši se s toryi, dodala odvahy vystoupit rozhodně proti témuž proletariátu, který jí dopomohl k moci. Nemajíc dosti na této zradě, dovolila „veliká liberální strana“ anglickým soudcům, kteří se vždy plazili před vládnoucími třídami, aby znovu vyhrabali starý zákon proti „spiklenectví“ a použili ho proti dělnickým koalicím. Jak vidíme, jen proti své vůli a pod tlakem mas se anglický parlament vzdal zákonů proti stávkám a trade-unions, když byl sám po pět století s cynickou nestydatostí stál na posici permanentního tradeunionu kapitalistů proti dělníkům.

Právě tak hned na začátku revoluční bouře se francouzská buržoasie odvážíla znovu odejmout dělníkům právě vydobyté spolčovací právo. Dekretem ze dne 14. června 1791 prohlásila všechny dělnické koalice za „zločinný útok na svobodu a prohlášení práv člověka“, trestaný pokutou 500 livrů a odnětím aktivních občanských práv na dobu jednoho roku.⁴² Tento zákon, který státně policejními opatřeními vtěsnil konkurenční boj mezi kapitálem a prací do rámce pohodlného pro kapitál, přežil všechny revoluce a střídání dynastií. Dokonce ani hrůzovláda jím neotřásla. Teprve zcela nedávno byl vyškrtnut z Code Pénal [trestního zákoníku]. Nic není charakterističtějšího než motivace tohoto buržoasního státního převratu. „Ačkoli je žádoucí,“ pravil zpravodaj Le Chapelier, „aby mzda stoupla nad nynější úroveň, aby ten, kdo tuto mzdu dostává, nežil v absolutní, skoro otrocké závislosti, podmíněné nedostatkem nutných životních prostředků,“ přesto se dělníci nesmějí

dorozumívat o svých zájmech, společně vystupovat, a tím mírnit svou „absolutní, skoro otrockou závislost“, protože tím by porušovali svobodu svých bývalých pánů, nynějších zaměstnavatelů (svobodu udržovat dělníky v otroctví!) a protože koalice proti despocii bývalých cechovních mistrů znamená – hádejte co? – znovuzřízení cechů, které byly francouzskou ústavou zrušeny.⁴³

IV. Genese kapitalistických farmářů

Prozkoumali jsme různé druhy násilí, s jejichž pomocí byli vytvořeni proletáři-psanci, krvavý režim, který z nich udělal námezdní dělníky, špinavé zásahy státu, které zvýšily stupeň vykořisťování práce a s ním policejné akumulaci kapitálu. Nyní se naskytá otázka: z čeho původně vznikli kapitalisté? Vždyť vyvlastnění venkovského obyvatelstva vytváří bezprostředně pouze velké pozemkové vlastníky. Pokud jde o genesi farmářů, můžeme ji sledovat takřka krok za krokem, protože je to pozvolný proces, který se vleče po mnoho staletí. Majetkové poměry nevolníků samých, nemluvě už ani o drobných svobodných vlastnících půdy, existujících vedle nich, byly velmi různé, a proto se jejich osvobození uskutečnilo za velmi různých ekonomických podmínek.

V Anglii je první formou farmáře bailiff [šafář panského statku], jenž je sám nevolníkem. Svým postavením připomíná starořímského villicuse, jenž bailiff má užší okruh působnosti. V druhé polovině XIV. století nastupuje na místo bailiffa farmář, jemuž landlord dodává osivo, dobytek a polní nářadí. Jeho postavení se skoro netíší od postavení rolníka. Jen víc vykořisťuje námezdní práci. Brzy je z něho „métayer“, polopachtýř. Část kapitálu nutného pro zemědělství dodává on, druhou část landlord. O celkový výrobek se mezi sebou dělí v poměru, stanoveném smlouvou. V Anglii tato forma pachtu rychle mizí a na její místo nastupuje farmář ve vlastním slova smyslu, který vkládá do hospodářství svůj vlastní kapitál, zaměstnává námezdní dělníky a odevzdává landlordovi část nadvýrobku v penězích nebo v naturáliích jako pozemkovou rentu.

V XV. století, dokud práce nezávislých rolníků a podruhů, kteří vedle námezdní práce současně samostatně hospodaří, jde k jejich vlastnímu prospěchu, zůstává životní úroveň farmáře i sféra jeho výroby bezvýznamná. Revoluce v zemědělství v poslední třetině XV. století, která trvá dál skoro po celé XVI. století (ovšem až na poslední desetiletí), obohacovala farmáře stejně rychle, jako ochuzovala venkovské obyvatelstvo.⁴⁴ Usurpace obecních pastvin atd. umožňuje farmáři značně zvýšit stav jeho dobytka téměř bez nákladů, zatím co dobytek mu poskytuje sdostatek hnojiva pro jeho půdu.

V XVI. století se k tomu přidružuje ještě jeden moment rozhodujícího významu. Tehdy se pachtovní smlouvy uzavíraly na dlouhou dobu, často na 99 let. Ustavičné klesání hodnoty drahých kovů a tudíž i peněz bylo pro farmáře velmi výhodné. Snižovalo mzdu — nehledě k ostatním okolnostem, o nichž jsme se zmínili již dříve. Část sumy, o kterou klesla mzda, se stala ziskem farmáře. Neustálé stoupání cen obilí, vlny, masa, zkrátka všech zemědělských výrobků, rozmnožovalo farmářův peněžní kapitál bez jeho přičinění, zatím co pozemkovou rentu musil platit na základě starých smluv, uzavřených při dřívější hodnotě peněz.⁴⁵ Tak se obohacoval současně i na úkor svých námezdních dělníků i na úkor svého landlorda. Není tedy divu, že se v Anglii koncem XVI. století vytvořila třída na tehdejší dobu bohatých „kapitalistických farmářů“. ⁴⁶

V.

Zpětný vliv zemědělské revoluce na průmysl. Vytvoření vnitřního trhu pro průmyslový kapitál

Nárazové a vždy znovu ožívající vyvlastňování a vyhánění venkovského obyvatelstva z půdy dodávalo městskému průmyslu, jak jsme viděli, stále nové a nové masy proletářů, kteří stáli úplně mimo jakékoli cechovní vztahy, okolnost to, která vedla starého A. Andersona (nezaměňovat s Jamesem Andersonem) v jeho dějinách obchodu k tomu, že věří v přímý zásah prozřetelnosti. Musíme se ještě na okamžik zastavit u této stránky původní akumulace. Řídnutí nezávislého, samostatně hospodařícího venkovského obyvatelstva odpovídalo nejen houstnutí průmyslového proletariátu, podobně jako se podle Geoffroy Saint-Hilaire⁴⁷ zhuštění světové materie na jednom místě vysvětluje jejím zřidnutím na jiném místě. Přes zmenšený počet lidí, kteří ji obdělávali, vynášela půda i nadále stejně produktu nebo i více než dříve, protože revoluce v poměrech pozemkového vlastnictví byla provázena zlepšením metod obdělávání, větší kooperací, koncentrací výrobních prostředků atd. a protože zemědělstí námezdní dělníci byli nejen donucováni k intensivnější práci,⁴⁸ nýbrž i výrobní oblast, v níž pracovali sami pro sebe, se stále víc a více scvrkávala. A tak s uvolněním části venkovského obyvatelstva se uvolňují i jeho dřívější existenční prostředky. Proměňují se nyní ve hmotné prvky variabilního kapitálu. Rolník, který ztratil půdu pod nohama, si musí vydělat jejich hodnotu u svého nového pána, u průmyslového kapitalisty, ve formě mzdy. Domácí surovinu, dodávanou průmyslu zemědělstvím, postihl stejný osud jako životní prostředky. Proměnila se v prvek konstantního kapitálu.

Představme si na př., že část vestfálských rolníků, kteří v době Bedřicha II. vesměs předli len a třeli bídu⁴⁹, je násilně vyvlastněna a vyhnána z půdy, zatím co druhá, zbývající část je proměněna v nádeníky velkých farmářů. Současně s tím vyrůstají velké přádelny a tkalcovny, kde „uvolnění“ nyní pracují jako námezdní dělníci. Len vypadá stále stejně. Ani vlákno se na něm nezměnilo, ale do jeho těla vstoupila teď nová sociální duše. Tvoří nyní část konstantního kapitálu majitele manufaktury. Zatím co dříve byl rozdělen mezi množství malých výrobců, kteří jej sami pěstovali a v malých dávkách předli se svými rodinami, je nyní soustředěn v rukou jednoho kapitalisty, který si jej dává od jiných příst a tkát pro sebe. Mimořádná práce vynaložená v přádelně lnu se dříve realizovala v mimořádném příjmu nesčetných rolnických rodin nebo také, za Bedřicha II., v daních pour le roi de Prusse [doslovně: „pro krále pruského“, v přeneseném smyslu: „pro nic za nic“]. Nyní se realizuje v zisku několika kapitalistů. Kolovraty a tkalcovské stavy, dříve roztroušené po venkově, jsou nyní soustředěny v několika velkých pracovních kasárnách, stejně jako dělníci a surovina. Kolovraty, tkalcovské stavy i suroviny se od té chvíle změnily z prostředků zajišťujících nezávislou existenci přadláků a tkalců v prostředky zajišťující velení⁵⁰ nad přadláky a tkalci a vysávání jejich neplacené práce. Na velkých manufakturách, stejně jako na velkých farmách není nikterak na první pohled vidět, že vznikly spojením mnoha malých výrobních jednotek a byly vytvořeny vyvlastněním mnoha drobných nezávislých výrobců. Ale nezaujatého pozorovatele toto vnější zdání neoklame. V dobách Mirabeaua – tohoto lva revoluce – se velké manufaktury ještě nazývaly manufactures réunies, sloučené dílny, jako dnes mluvíme o sloučených lánech. „Pozornost je upřena,“ praví Mirabeau, „jen na velké manufaktury, kde stovky lidí pracují pod vedením jednoho ředitele a které se obvykle nazývají sloučenými manufakturami (manufactures réunies). Naproti tomu se skoro nevěnuje pozornost těm dílnám, v nichž pracuje roztroušeně veliký počet dělníků, každý na vlastní pěst a risiko. Ty jsou úplně zatlačeny do pozadí. To je velká chyba, protože jediné tyto dílny tvoří skutečně důležitou součást národního bohatství... Sloučená továrna

(fabrique réunie) sice může neobyčejně obohatit jednoho nebo dva podnikatele, avšak dělníci jsou jen lépe nebo hůře placenými nádeníky, ale rozhodně se nijak neúčastní na blahobytu podnikatele. Naproti tomu v rozdělené továrně (fabrique séparée) nikdo nezbohatne, zato ale množství dělníků žije v blahobytu... Počet pilných a hospodárných dělníků poroste, protože v moudrém způsobu života, v pracovitosti vidí prostředek, jak podstatně zlepšit své postavení, místo aby se domáhali nepatrného zvýšení mzdy, jež nikdy nemůže mít důležité důsledky pro budoucnost a nanejvýš dělníkům umožňuje žít poněkud lépe z ruky do úst. Jednotlivé individuální manufaktury, obvykle spojené s malým hospodářstvím, zajišťují svobodu.⁵¹ Vyvlastnění a vyhnání části venkovského obyvatelstva z vesnic nejen uvolňuje dělníky, jejich životní prostředky a jejich pracovní materiál pro průmyslový kapitál, nýbrž vytváří i vnitřní trh.

Opravdu, tytéž události, které proměňují malé rolníky v námezdní dělníky a jejich životní a pracovní prostředky ve věčné prvky průmyslového kapitálu, tvoří současně pro tento kapitál vnitřní trh. Dříve vyráběla a zpracovávala rolnická rodina sama životní prostředky a suroviny, které většinou pak sama spotřebovávala. Tyto suroviny a životní prostředky se nyní staly zbožím. Velký farmář je prodává; jeho trhem jsou manufaktury. Příze, plátno, hrubé vlněné látky věci, jejichž suroviny měla každá rolnická rodina na dosah ruky a které si každá taková rodina předla a tkala pro vlastní potřebu — staly se nyní manufakturními výrobky, jejichž odbytiště tvoří právě zemědělské obvody. Četní rozptýlení spotřebitelé, jimž dosud sloužila masa drobných výrobců, pracujících na vlastní pěst a risiko, soustřeďují se nyní v jeden velký celek vytvářejí trh, zásobovaný průmyslovým kapitalistou.⁵² Tak ruku v ruce s vyvlastňováním dříve samostatných rolníků a s jejich odlučováním od výrobních prostředků jde ničení venkovského vedlejšího průmyslu, proces oddělování manufaktury od zemědělství. A jen zničení venkovské domácí výroby může dát vnitřnímu trhu země takový rozsah a pevnost, jaké potřebuje kapitalistický výrobní způsob.

Avšak období manufaktury ve vlastním slova smyslu nevede ještě k radikální přeměně. Uvažme, že manufaktura se národní výroby zmocňuje jen velmi poněkud a spočívá stále na městském řemesle a na venkovském domácím vedleším průmyslu jako na široké základně. Zničí-li tyto vedlejší průmysly a zemědělské řemeslo v jejich jedné formě, v jistých odvětvích průmyslu, na určitých bodech, vyvolá je znovu k životu jinde, protože je až do určitého stupně potřebuje ke zpracování své suroviny. Vytváří proto novou třídu drobných zemědělců, pro které je obdělávání půdy jen vedleším odvětvím, kdežto hlavním zaměstnáním je průmyslová práce, zhotovování výrobků prodávaných — přímo nebo prostřednictvím obchodníka — manufaktuře. To je jedna z těch okolností, i když ne nejdůležitější, které mohou především zmást člověka studujícího anglické dějiny. Počínaje poslední třetinou XV. století se tam setkáváme s neustálými, jen občas zmlkajícími stížnostmi na růst kapitalistického hospodářství na venkově a na stále postupující ničení rolnictva. Ale na druhé straně badatel vidí, že rolnictvo stále existuje, ovšem ve zmenšeném počtu a za stále horších podmínek.⁵³ Hlavní důvod spočívá v tomto: v Anglii střídavě převažuje tu pěstování obilí, tu chov dobytka, a v souvislosti s tím kolísá rozsah rolnické výroby. Teprve velký průmysl se svými stroji poskytuje stálou základnu pro kapitalistické zemědělství, radikálně vyvlastňuje ohromnou většinu venkovského obyvatelstva a dokončuje oddělení zemědělství od venkovského domácího průmyslu, jehož kořeny — předení a tkaní — vytrhává.⁵⁴ A tím také velký průmysl teprve dobývá pro průmyslový kapitál celý vnitřní trh.⁵⁵

VI. Genese průmyslového kapitalisty

Genese průmyslového⁵⁶ kapitalisty neprobíhala tak poznenáhlu jako genese farmáře. Bezpochyby se někteří drobní cechovní mistři a ještě více samostatných drobných řemeslníků nebo i námezdních dělníků proměnilo z počátku v malé kapitalisty, a pak postupným rozšiřováním vykořisťování námezdní práce a příslušným stupňováním akumulace kapitálu v kapitalisty sans phrase [bez výhrad]. V období dětství kapitalistické výroby, stejně jako v období dětství středověkého městského života, o otázce kdo ze zběhlých nevolníků má být pánem a kdo sluhou, rozhodovalo obvykle to, kdo z nich dříve zběhl od svých pánů. Avšak hlemýždí rychlost této metody naprosto nevyhovovala obchodním potřebám nového světového trhu, vytvořeného velkými objevy koncem XV. století. Ze středověku se dochovaly dvě různé formy kapitálu, které dozrávají v nejrozmanitějších společensko-ekonomických formacích a před érou kapitalistického výrobního způsobu jsou považovány za kapitál jako takový: lichvářský kapitál a kupecký kapitál. „V přítomné době přechází veškeré bohatství společnosti nejprve do rukou kapitalisty... ten platí pozemkovému vlastníku rentu, dělníkovi mzdu, vládnímu výběřčímu daně a desátky a nechává si pro sebe značnou, ba největší a přitom neustále vzrůstající část ročního výrobku práce. Kapitalistu možno v dnešní době považovat za vlastníka, do jehož rukou především plyne celé společenské bohatství, ačkoli neexistuje zákon, který by mu zajišťoval právo na toto vlastnictví... Tento převrat ve sféře vlastnictví se uskutečnil v důsledku pobírání úroků z kapitálu... a je neméně pozoruhodné, že zákonodárci celé Evropy se snažili zabránit tomu zákony proti lichvě... Moc kapitalistů nad veškerým bohatstvím země je výsledkem úplné revoluce ve vlastnickém právu; a na základě kterého zákona nebo řady zákonů se uskutečnila tato revoluce?“⁵⁷ Autor by neměl zapomínat, že revoluce se vůbec nikdy neuskutečňují s pomocí zákonů.

Přeměně peněžního kapitálu, vytvořeného lichvou a obchodem, v průmyslový kapitál bránilo feudální zřízení na venkově a cechovní zřízení ve městech.⁵⁸ Tyto překážky padly, jakmile se rozpadly feudální družiny, jakmile bylo venkovské obyvatelstvo vyvlastněno a zčásti vypuzeno. Nová manufaktura vznikala v přímořských vývozních přístavech nebo na takových bodech na venkově, které byly mimo kontrolu starých měst s jejich cechovním zřízením. Odtud rozhořčený boj anglických corporate towns [starých měst s cechovním korporativním zřízením] proti těmto novým školkám průmyslu.

Objev nalezišť zlata a stříbra v Americe, vyhubení, zotročení a pohřbení za živa domorodého obyvatelstva do dolů, první kroky k dobytí a vyloupení Východní Indie, přeměna Afriky v loviště pro výnosný hon na černochoy — to byly červánky kapitalistické výrobní éry. Tyto idylické procesy jsou hlavními momenty původní akumulace. V patách za nimi kráčí obchodní válka evropských národů, jejímž dějištěm je celá zeměkoule. Tato válka začíná odpadnutím Nizozemí od Španělska, nabývá gigantických rozměrů v anglické protijakobínské válce a trvá dosud v takových loupežných taženích, jako je opiová válka proti Číně a tak dále.

Různé momenty původní akumulace se dělí mezi různé země v určitém dějinném sledu, a to: mezi Španělsko, Portugalsko, Holandsko, Francii a Anglii. V Anglii koncem XVII. století soustavně vyúsťují v koloniální systém, v systém státních dluhů, v moderní daňový systém a v systém ochranných cel. Tyto metody spočívají z valné části na nejsurovějším násilí, na př. koloniální systém. Všechny však používají státní moci, tj. koncentrovaného a organizovaného společenského násilí k tomu, aby uměle urychlily proces přeměny feudálního výrobního způsobu v kapitalistický a

aby zkrátily jeho přechodná stadia. Násilí je porodní bábou každé staré společnosti, která je těhotná novou společností. Násilí samo je ekonomická potence.

O křesťanském koloniálním systému praví W. Howitt, muž, který se specialisoval na křesťanství: „Barbarství a hanebná zvěrstva tak zvaných křesťanských ras, páchaná ve všech končinách světa proti všem národům, které se jim podařilo si podrobit, nemají obdoby v žádné epoše světových dějin, u žádné rasy, nevyjímaje ani ty nejdivočejší a nejnevzdělanější nejnemilosrdnější a nejnestoudnější.“⁵⁹ Dějiny holandského koloniálního hospodářství — a Holandsko bylo vzornou kapitalistickou zemí XVII. století — skýtají nepředstavitelný obraz zrady, úplatnosti, vražd a podlosti.⁶⁰ Nic není charakterističtějšího než systém loupeže lidí, které Holanďané kradli na Celebesu, aby doplnili řady otroků na ostrově Jávě. K tomuto účelu cvičili zvláštní zloděje lidí. Zloděj, tlumočník a prodáváč byli hlavními agenty tohoto obchodu, domorodí princové hlavními prodáváči. Nakradená mládež byla zavírána do tajných celebeských vězení, dokud nedosáhla takového věku, aby mohla být naloděna na otrokářské lodi. V jedné oficiální zprávě se praví: „Na př. jen toto jedno město Makassar je plné tajných vězení, jedno hroznější než druhé, přecpaných nešťastnými oběťmi chtivosti a tyranství, jež tu úpí v řetězech, násilně vyrvány svým rodinám.“ Aby se zmocnili Malakky, podplatili Holanďané portugalského guvernéra. Ten je roku 1641 vpustil do města. Ihned pospíšili do jeho domu a úkladně ho zavraždili, aby měl možnost „zřici se“ ujednaného úplatku 21.875 liber št. Kam vstoupila jejich noha, zůstala po nich spoušť a liduprázdno. Banjuvangi, provincie na Jávě, měla roku 1730 80.000 obyvatel, roku 1811 již jen 8.000. Tomu se říká doux commerce [hladký obchod]!

Jak známo, dobyla anglicko-východoindická společnost kromě politického panství ve Východní Indii výsadní monopol obchodu s čajem a vůbec monopol obchodu s Čínou, kromě toho byl v jejích rukou monopol dopravy zboží z Evropy a do Evropy. Ale plavba podél indického pobřeží a mezi ostrovy, jakož i obchod v nitru Indie se staly monopolem vyšších úředníků společnosti. Monopoly na sůl, opium, betel a jiná zboží se staly nevyčerpatelnými prameny bohatství. Úředníci sami určovali ceny a odírali nešťastné Indy podle libosti. Generální guvernér se podílel na tomto soukromém obchodu. Jeho oblíbenci dostávali smlouvy za podmínek, za nichž mohli lépe než alchymisté dělat zlato z ničeho. Velká jmění vyrůstala přes noc jako houby po dešti a původní akumulace se uskutečňovala bez jediného šilinku předběžných výloh. Soudní proces s Warrenem Hastingsem se hemží takovými příklady. Uvedu tu jeden z nich. Smlouva o dodávání opia byla přiručena jakémusi Sullivanovi ve chvíli, kdy odjížděl — z oficiálního pověření — do části Indie, která je velmi vzdálena od oblasti, kde se vyrábí opium. Sullivan prodal svou smlouvu za 40.000 liber št. jakémusi Binnovi a Binn ji prodal téhož dne za 60.000 liber št. Poslední kupec, který konečně smlouvu provedl, prohlásit, že ještě po tom všem na tom ohromně vydělal. Podle jednoho dokumentu, předloženého parlamentu, dali si společnost a její úředníci darovat od Indů od roku 1757 do roku 1766 6 milionů liber št. V letech 1769—1770 vyvolali Angličané umělé hlad tím, že skupili všechnu rýži a odpírali ji prodávat jinak, než za fantasticky vysoké ceny.⁶¹

Nejhrozněji se ovšem zacházelo s domorodci na plantážích, určených jen pro vývozní obchod, jako v Západní Indii, a v bohatých a hustě obydlených zemích, vydaných na pospas loupení a vraždění, jako v Mexiku a Východní Indii. Avšak ani ve skutečných koloniích se nemohl neprojevit křesťanský charakter původní akumulace. Virtuosové střízlivého protestantismu, novoangličtí puritáni, se roku 1703 na svém Assembly [zákonodárném shromáždění] usnesli vypsát prémii 40 liber št. za každý indiánský skalp a za každého zajatého rudocha; roku 1720 byla premie za skalp zvýšena na 100 liber št., roku 1744, když Massachussets-Bay prohlásil jistý kmen za povstalice, byly

vypsány tyto ceny: za mužský skalp od 12 let výše 100 liber št. v nové měně, za mužského zajatce 105 liber št., za zajatou ženu nebo dítě 55 liber št., za skalp ženy nebo dítěte 50 tiber št.! Za několik desetiletí se koloniální systém vymstil potomkům těchto zbožných pilgrim fathers [otců- poutníků], kteří se zatím stali povstalci. Z návodu Angličanů a za anglický žold byli tomahawked [ubíjeni tomahavky]. Britský parlament prohlásil psy, kteří vyslídí povstalce, a Indiány, kteří přinesou jejich skalpy, za „prostředky, dané mu bohem a přírodou“.

Za koloniálního systému rostly jako ve skleníku obchod a mořeplavba. „Společnosti Monopolia“ (Luther) byly mocnými pákami koncentrace kapitálu. Kolonie zajišťovaly rychle vznikajícím manufakturám odbytiště a monopolní ovládání tohoto odbytiště zajišťovalo urychlenou akumulaci. Poklady ukořistěné za hranicemi Evropy plněním, zotročováním domorodců a vraždami plynuly do mateřské země a tam se proměňovaly v kapitál. Holandsko, kde koloniální systém po prvé dospěl k plnému rozvoji, dosáhlo již roku 1648 vrcholu své obchodní moci. Holandsko „skoro neomezeně ovládalo východoindický obchod a obchodní styky mezi evropským jihozápadem a severovýchodem. Jeho rybářství, mořeplavba, manufaktury neměly sobě rovných v žádné jiné zemi. Kapitály této republiky byly snad značnější než kapitály celé ostatní Evropy“. [G. Gülich: „Geschichtliche Darstellung etc.“ Jena 1830, sv. I, str. 371.] Gülich, autor těchto vět, zapomíná dodat: lidové masy v Holandsku již roku 1648 více trpěly nadměrnou prací, byly chudší a byly surověji utlačovány než lidové masy celé ostatní Evropy.

Dnes s sebou průmyslová hegemonie přináší obchodní hegemonii. Naproti tomu ve vlastním manufakturním období obchodní hegemonie zajišťuje průmyslovou převahu. Odtud význačná úloha, kterou tenkrát hrál koloniální systém. Byl to onen „neznámý bůh“, který vystoupit na oltář vedle starých bůžků Evropy a jednoho krásného dne je všechny jednou ranou srazil. Koloniální systém prohlásil hrabání zisků za konečný a jediný účel lidstva.

Systém veřejného úvěru, tj. státních dluhů, s jehož začátky se setkáváme již ve středověku v Janově a v Benátkách, se v manufakturním období rozšířil po celé Evropě. Koloniální systém se svým námořním obchodem a obchodními válkami byl pro něj skleníkem. Zapustil kořeny především v Holandsku. Státní dluh, tj. zcizování státu — ať je despotický, konstituční nebo republikánský — vtiskuje svou pečeť kapitalistické éře. Jediná část tak zvaného národního bohatství, která je skutečně společným majetkem moderních národů, to jsou — jejich státní dluhy.⁶² Proto je naprosto důsledná moderní doktrína, že národ je tím bohatší, čím více je zadlužen. Státní úvěr se stává kredem kapitálu. A se vznikem státního zadlužení se stává smrtelným hříchem, pro nějž není odpuštění, už ne rouhání se duchu svatému, nýbrž nevíra ve státní dluh.

Státní dluh se stává jednou z nejsilnějších pák původní akumulace. Jako dotekem čarovného proutku obdařuje neproduktivní peníze plodivou silou a proměňuje je tak v kapitál, aniž se peníze musí vystavovat nebezpečím a obtížím, které jsou nevyhnutelné při uložení peněz do průmyslu nebo dokonce při lichvářských manipulacích. Státní věřitelé nedávají ve skutečnosti nic, neboť částky, které půjčili, se přeměňují v státní dluhopisy, lehce přenosné, které v jejich rukou fungují úplně stejně jako by to byly hotové peníze. Ale kromě takto vytvořené třídy zahálčivých rentierů a improvizovaného bohatství finančníků, kteří vystupují jako prostředníci mezi vládou a národem, kromě bohatství nájemců daní, obchodníků a soukromých továrníků, jimž padá do klína značná část každé státní půjčky jako kapitál spadlý s nebe – vytvořil státní dluh akciové společnosti, obchod cennými papíry všeho druhu, ažiotáž, zkrátka: bursovní hru a moderní bankokracii.

Od samého svého zrození byly velké banky, okrášlené národními tituly, jen společnosti soukromých spekulantů, kteří pomáhali vládám a díky získaným privilegiím byli s to půjčovat jim peníze. Proto je nejspolehlivějším měřítkem akumulace státního dluhu postupné stoupání akcií těchto bank, jejichž rozkvět se datuje od založení Anglické banky (1694). Anglická banka začala svou činnost tím, že půjčovala vládě peníze na 8%; současně byla zmocněna parlamentem razit peníze z téhož kapitálu, který takto ještě jednou půjčovala veřejnosti ve formě bankovek. Těmito bankovkami směla diskontovat směnky, poskytovat zápůjčky na zboží, nakupovat drahé kovy. Netrvalo dlouho a tyto úvěrové peníze, které banka sama vyrobila, začaly fungovat jako ražené peníze: v bankovkách poskytovala Anglická banka státu zápůjčky, bankovkami platil na účet státu úroky z veřejného dluhu. Jednou rukou banka dávala a druhou mnohem více brala; ale to ještě nebylo všechno; zatím co brala, zůstávala věčnou věřitelkou národa až do zaplacení posledního halěře. Pozvolna se stávala nevyhnutelnou opatrovnící kovové zásoby země a gravitačním středem veškerého obchodního úvěru. V téže době, kdy Angličané přestali upalovat čarodějnice, začali všet padělatele bankovek. Jaký dojem udělalo na současníky náhlé vynoření této havěti bankokratů, finančníků, rentierů, makléřů, spekulantů a bursiánů, o tom svědčí spisy z oné doby, na př. spisy Bolingbrokovy.⁶³

Se státními dluhy vznikl systém mezinárodního úvěru, který často tvoří jeden ze skrytých zdrojů původní akumulace u toho či onoho národa. Tak hanebnosti benátského systému loupežení tvořily takový skrytý základ kapitalistického bohatství Holandska, jemuž upadající Benátky zapůjčily veliké peněžní sumy. Stejný vztah byl mezi Holandskem a Anglií. Již na počátku XVIII. století byly holandské manufaktury daleko předstiženy anglickými a Holanďané přestali být vládnoucím obchodním a průmyslovým národem. Proto se jedním z hlavních zaměstnání Holanďanů v letech 1701—1776 stalo půjčování obrovských kapitálů, zejména jejich mocné konkurentce Anglii. Podobné vztahy se vytvořily dnes mezi Anglií a Spojenými státy. Mnohý kapitál, který dnes vystupuje ve Spojených státech bez rodného listu, je dětská krev teprve včera kapitalisovaná v Anglii.

Protože státní dluhy se opírají o státní příjmy, z nichž je nutno splácet roční úroky atd., stal se moderní daňový systém nezbytným doplňkem systému národního úvěru. Výpůjčky umožňují vládě krýt mimořádné výdaje tak, aby poplatník nepocítil hned celou jejich tíži, ale nakonec tytéž půjčky vyžadují zvýšení daní. S druhé strany zvyšování daní, vyvolané hromaděním postupně uzavíraných zápůjček, nutí vládu, aby se při každém novém mimořádném vydání uchýlovala k stále novým a novým půjčkám. Moderní fiskální soustava, jejíž osou je zdanění nutných životních prostředků (tedy jejich zdražování), nese proto sama v sobě zárodek automatického růstu daní. Nadměrné zdanění není tedy náhoda, nýbrž spíše zásada. V Holandsku, kde byla tato soustava nejprve zavedena, velebil ji veliký patriot de Witt ve svých „Maximech“ jako nejlepší způsob, jak vypěstovat v námezdním dělníkovi pokoru, skromnost, píli... a ochotu snášet nadměrnou práci. Avšak nás tu zajímá ne tak zhoubný vliv, který má moderní fiskální systém na postavení námezdních dělníků, jako spíše násilné vyvlastňování rolníků, řemeslníků, zkrátka všech součástí maloburžoasie, jež tento systém podmiňuje. Mínění o tom se nerozcházejí, ani u buržoasních ekonomů. Vyvlastňovací účinek fiskálního systému je ještě zesilován systémem ochránářství, který je jednou z jeho neoddělitelných součástí.

Veliká úloha, kterou hrají státní dluhy a moderní fiskální systém při přeměně společenského bohatství v kapitál, při vyvlastňování mas a při porobení námezdních dělníků, svedla mnoho spisovatelů, jako Cobbetta, Doubledaye a jiné, k tomu, že v nich neprávem spatřovali hlavní příčinu dnešní bídy lidu.

Systém ochránářství byl umělý prostředek, jak fabrikovat fabrikanty, vyvlastňovat nezávislé dělníky, kapitalisovat národní výrobní a životní prostředky, násilně zkracovat přechod od starého výrobního způsobu k modernímu. Evropské státy se praly o patent tohoto vynálezu, a jakmile se už jednou daly do služeb hrabačů zisku, nespokojovaly se už tím, že za tímto účelem uložily výpalné svému vlastnímu lidu, nepřímo ochrannými cly, přímo vývozními prémiemi atd. Násilně zničily všechen průmysl v méně vyspělých závislých zemích, jako na př. Angličané zničili vlnářskou manufakturu v Irsku. Na evropské pevnině byl tento proces podle Colbertova receptu ještě více zjednodušen. Původní kapitál plyne tu k průmyslníkům ve značné míře přímo ze státního pokladu. „Proč,“ volá Mirabeau, „hledat příčiny rozkvětu manufaktur v Sasku před sedmiletou válkou tak daleko? Stačí si všimnout 180 milionů státních dluhů!“⁶⁴ Koloniální systém, státní dluhy, daňové břemeno, protekcionismus, obchodní války atd., všechny tyto výhonky vlastního manufakturního období se obrovsky rozrůstají v období dětství velkého průmyslu. Zrození velkého průmyslu se slaví velkým herodesovským vražděním dětí. Továrny rekrutují své dělníky, jako královské loďstvo své námořníky, násilím. Viděli jsme, jak blaseovaně se sir F. M. Eden dívá na hrůzy spojené s vyvlastňováním půdy venkovského obyvatelstva počínaje poslední třetinou XV. století až do jeho doby, do konce XVIII. století; viděli jsme, s jakou samolibostí vítá tento proces, „nezbytný“ k vytvoření kapitalistického zemědělství a „vytvoření správného poměru mezi ornou půdou a pastvinou“; ale ani sir Eden nedokáže chladnokrevně přiznat ekonomickou nutnost loupení a zotročování dětí k tomu, aby se manufakturní výroba přeměnila v tovární a aby se vytvořil správný poměr mezi kapitálem a pracovní silou. Praví: „Pozornosti veřejnosti zaslouží snad tato otázka. Průmysl, který může úspěšně fungovat jen tak, že vytahá z kotáží a pracoven ubohé děti, které musí, střídajíc se po skupinách, většinu noci dít a nesmějí si ani odpočinout; průmysl, který sežene do jednoho chumlu lidi obojího pohlaví, různých věků a sklonů, což nutně musí vést v důsledku nakažlivosti špatných příkladů — ke zkaženosti a ničemnosti — může takový průmysl rozmnožovat úhrn národního i individuálního štěstí?“⁶⁵ „V Derbyshiru, Nottinghamshiru a zejména Lancashiru,“ píše Fielden, „byly zavedeny nedávno vynalezené stroje ve velkých továrnách, vybudovaných u vodních toků, schopných pohánět vodní kolo. Na těchto místech, ležících daleko od měst, bylo najednou zapotřebí tisíce rukou; a zejména v Lancashiru, až do té doby poměrně řídké obydleném a neúrodném, bylo nyní především zapotřebí více obyvatelstva. Zvláště velká poptávka byla po malých a hbitých prstech dětí. Stalo se hned zvykem brát učně (!) z různých farních pracoven v Londýně, Birminghamu a jinde. Mnoho, mnoho tisíc těchto malých bezmocných stvoření ve věku od 7 do 13 nebo 14 let bylo tehdy odvezeno na sever. Stalo se zvykem, že zaměstnavatel (tj. zloděj dětí) své učně oblékal, živil a poskytoval jim byt v domech blízko továrny. Byli najati dozorcí, aby dozírali na jejich práci. V zájmu těchto poháněčů otroků bylo přinutit děti co nejvíce pracovat, neboť jejich plat závisel na množství výrobků, které vyždímali z každého dítěte. Přirozeným důsledkem toho byla surovost. V mnohých továrních obvodech, zejména v Lancashiru, prožívala tato nevinná a bezbranná stvoření, vydaná na milost a nemilost továrníkům, srdcervoucí muka. Nadměrnou prací je často uštvali až k smrti... bili je, poutali řetězy a mučili s nejrafinovanější krutostí; vyzáběle dlouhým hladověním až na kost, honili je často do práce bičem... Někdy je dohnali až k sebevraždě!. Krásná romantická údolí Derbyshiru, Nottinghamshiru a Lancashiru, skrytá před veškerou veřejnou kontrolou, stala se ponurým dějištěm muk a často i vražd!... Zisky továrníků byly úžasné. To jen ještě víc dráždilo jejich vlkodlačí nenasytost. Zavedli noční práci, tj. večer, když jedna skupina dělníků vyčerpaná denní prací odcházela spát, nastoupila na její místo druhá skupina dělníků; denní skupina uléhala do postelí, které noční skupina právě opustila, a více versa [naopak]. V Lancashiru se mezi lidem říká, že tam postele nikdy nevychladnou.“⁶⁶

S rozvojem kapitalistické výroby za manufakturního období ztratilo veřejné mínění Evropy poslední zbytek studu a svědomí. Národy se cynicky chvástaly každou hanebností, jen když byla prostředkem k akumulaci kapitálu. Přečtěte si na př. naivní letopisy obchodu, sepsané šosákem A. Andersonem. Zde se jako nejvyšší triumf anglické státnické moudrosti vytrubuje, že si Anglie při uzavření utrechtského míru vynutila na Španělsku podle smlouvy asiento [smlouva o obchodu s otroky] výsadu, že směla ve španělských državách v Americe prodávat otroky nakoupené v Africe, zatím co dosud obchod s otroky byl dovolen jen mezi Afrikou a anglickou Západní Indií. Anglie dostala právo dodávat do španělské Ameriky až do roku 1743 4.800 černochů ročně. Tím zároveň dostalo britské podloudnictví oficiální štít. Liverpool vyrostl na základě obchodu s otroky. Tento obchod tvoří jeho metodu původní akumulace. A až dodnes zůstala liverpoolská „honorace“ Pindarem obchodu s otroky, který prý — srovnej citovaný spis dra Aikina z roku 1795 — „proměňuje ducha komerční podnikavosti v náruživost, vytváří slavné námořníky a vynáší ohromné peníze“. Liverpool zaměstnával roku 1730 obchodem s otroky 15 lodí, roku 1751 53, roku 1760 74, roku 1770 96 a roku 1792 132 lodí.

Zatím co v Anglii bavlnářský průmysl zavedl otroctví dětí, dal současně ve Spojených státech podnět k přeměně dosud více či méně patriarchálního otrokářského hospodářství v komerční systém vykořisťování. Vůbec potřebovalo zastřené otroctví námezdních dělníků v Evropě jako piedestal nezastřené otroctví v Novém světě.⁶⁷

Tantae molis erat [tolik námahy stálo] vytvořit podmínky, aby mohly volně působit „věčné přírodní zákony“ kapitalistického výrobního způsobu, dokončit proces oddělení dělníků od jejich pracovních prostředků, na jednom pólu proměnit společenské výrobní a životní prostředky v kapitál, na opačném pólu proměnit masu lidu v námezdní dělníky, svobodné „pracující chudáky“, toto vedlo k moderním dějin.⁶⁸ Přicházejí-li podle slov Augierových peníze „na svět s krvavými skvrnami na jedné tváři“, ⁶⁹ tu z novorozeného kapitálu prýští krev a špína ze všech pórů, od hlavy až k patě.⁷⁰

VII.

Dějinná tendence kapitalistické akumulace

V čem tedy záleží původní akumulace kapitálu, tj. jeho historická genese? Pokud není přímou přeměnou otroků a nevolníků v námezdní dělníky, tedy pouhou změnou formy, znamená jen vyvlastnění bezprostředních výrobců, tj. rozklad soukromého vlastnictví, založeného na vlastní práci.

Soukromé vlastnictví, jako protiklad společenského, kolektivního vlastnictví, existuje jen tam, kde pracovní prostředky a vnější pracovní podmínky náleží soukromým osobám. Podle toho však, zda tyto soukromé osoby jsou dělníky nebo nedělníky, mění se i charakter soukromého vlastnictví samého. Nesčetné odstíny soukromého vlastnictví, jež se jeví našemu zraku, zrcadlí jen přechodné stavy, které leží mezi oběma těmito extrémy.

Pracovníkovo soukromé vlastnictví výrobních prostředků je základ malovýroby a malovýroba tvoří nutnou podmínku pro rozvoj společenské výroby a svobodné individuality pracovníka samého. Ovšem tento výrobní způsob se vyskytuje v otrokářském i v nevolnickém řádu a za jiných forem osobní závislosti. Avšak dosahuje plného rozkvětu, rozvíjí celou svou energii, nabývá adekvátní klasické formy jen tam, kde pracovník je svobodným soukromým vlastníkem svých pracovních podmínek, používaných jím samým, rolník pole, které obdělává, řemeslník nástroje, na který hraje jako virtuos.

Tento výrobní způsob předpokládá rozdrobení půdy a ostatních výrobních prostředků. Vylučuje jak koncentraci výrobních prostředků, tak i kooperaci, dělbu práce uvnitř téhož výrobního procesu, společenské ovládání a řízení přírody, svobodný rozvoj společenských výrobních sil. Snáší se jen s úzkými tradičními mezemi výroby a společnosti. Chtít je učinit věčnými znamenalo by, jak správně praví Pecqueur, „dekretovat všeobecnou prostřednost“. Ale na určitém stupni vývoje vytváří tento výrobní způsob sám materiální prostředky svého vlastního zničení. Od této chvíle se v lůně společnosti začínají probouzet síly a vášně, které se cítí spoutány tímto výrobním způsobem. Ten musí být zničen a je ničen. Jeho ničení, přeměna individuálních a rozptýlených výrobních prostředků ve společensky koncentrované výrobní prostředky, tedy přeměna trpasličího vlastnictví mnoha lidí v obrovité vlastnictví mála lidí, tudíž vyvlastnění půdy, životních prostředků a pracovních nástrojů velké masy lidu, toto strašné a svízelné vyvlastnění lidové masy tvoří prolog k dějinám kapitálu. Obsahuje celou řadu násilných metod, z nichž jsme vylíčili jen ty nejdůležitější, které tvořily epochu jako metody původní akumulace. Vyvlastnění bezprostředních výrobců se provádí s nejbezohlednějším vandalismem a pod tlakem nejpodlejších, nejšpinavějších, nejmalichernějších a nejzběsilejších vášní. Soukromé vlastnictví, získané prací vlastníka, založené takřka na srůstání jednotlivého, nezávislého pracovníka s jeho pracovními nástroji a prostředky, je zatlačováno kapitalistickým soukromým vlastnictvím, které spočívá na vykořisťování cizí, formálně však svobodné pracovní síly.⁷¹

Jakmile tento proces přeměny dostatečně rozložil starou společnost do hloubky i do šířky, jakmile jsou už dělníci přeměněni v proletáře, jejich pracovní podmínky v kapitál, jakmile kapitalistický výrobní způsob stojí na vlastních nohou, pak další zespolečenštění práce, další přeměna půdy a jiných výrobních prostředků ve společensky vykořisťované tedy společné výrobní prostředky, a s tím spojené další vyvlastňování soukromých vlastníků nabývá nové formy. Nyní již nejde o to, aby byl vyvlastněn dělník, který samostatně hospodaří, nýbrž kapitalista, který vykořisťuje mnoho dělníků.

Toto vyvlastňování se uskutečňuje hrou zákonů, imanentních kapitalistické výrobě samé, centralisací kapitálů. Jeden kapitalista ubíjí mnoho kapitalistů. Ruku v ruce s touto centralisací čili vyvlastňováním mnoha kapitalistů několika málo kapitalisty se rozvíjí ve stále rostoucím měřítku kooperativní forma pracovního procesu, vědomé technické používání vědy, plánovitě vykořisťování země, přeměna pracovních prostředků v takové pracovní prostředky, kterých lze používat jen společně, zhospodárnění všech výrobních prostředků tím, že se jich užívá jako výrobních prostředků kombinované společenské práce, zatažení všech národů do sítě světového trhu, a tím mezinárodní charakter kapitalistického režimu. Zatím co stále klesá počet magnátů kapitálu, kteří usurpují a monopolizují všechny výhody tohoto procesu přeměny, vzrůstá masa bídy, útlatu, poroby, degenerace, vykořisťování, ale zároveň vzrůstá i rozhořčení stále rostoucí dělnické třídy, která se školí, sdružuje a organizuje mechanismem kapitalistického výrobního procesu samého. Monopol kapitálu se stává okovem výrobního způsobu, který spolu s ním a pod jeho ochranou vyrostl. Centralisace výrobních prostředků a zespolečenštění práce dosahují bodu, kdy se jim kapitalistická slupka stává nesnesitelnou. Slupka puká. Odbíjí poslední hodina kapitalistického soukromého vlastnictví. Vyvlastňovatelé jsou vyvlastňováni.

Kapitalistický způsob přivlastňování, vyplývající z kapitalistického výrobního způsobu, tedy i kapitalistické soukromé vlastnictví, je první negací individuálního vlastnictví, založeného na vlastní práci. Avšak kapitalistická výroba plodí s nutností přírodně historického procesu svou vlastní negaci. Je to negace negace. Ta znovu vytváří individuální vlastnictví, ale na základě vymožeností

kapitalistické éry — kooperace svobodných pracovníků a jejich pospolné držby půdy a jimi vyrobených výrobních prostředků.

Přeměna rozptýleného soukromého vlastnictví jednotlivců, založeného na vlastní práci, v kapitalistické vlastnictví je ovšem proces nepoměrně zdoluhavější, svízelnější a obtížnější než přeměna kapitalistického soukromého vlastnictví, fakticky už založeného na společenském výrobním procesu, ve společenské vlastnictví. Tam šlo o vyvlastnění lidové masy několika málo usurpátorů, zde jde o vyvlastnění několika málo usurpátorů lidovou masou.⁷²

1 V Itálii, kde se kapitalistická výroba vyvinula nejdříve, dochází také nejdříve k rozkladu nevolnických vztahů. Nevolník se tu osvobodil dříve, ne si dokázal zajistit jakékoli právo vydržení pozemků. Jeho osvobození ho tedy mění ihned v proletáře-psance, který k tomu ještě nalézá hned nové pány ve městech, zachovaných většinou ještě z římských dob. Když revoluce světového trhu z konce XV. století zničila obchodní převahu severní Itálie, začal pohyb v opačném směru. Dělníci byli hromadně vyháněni z měst na venkov a přivedli tam drobné zemědělství, provozované po zahradnicku, k nevídanému rozkvětu.

2 „Malí vlastníci pozemků, obdělávající svá vlastní pole vlastníma rukama a těšící se skromnému blahobytu... tvořili tehdy daleko důležitější část národa než nyní... Neméně než 160.000 pozemkových vlastníků, kteří se svými rodinami tvořili jistě více než $\frac{1}{7}$ veškerého obyvatelstva, žilo z hospodaření na malých freehold lánech (freehold — úplné vlastnictví půdy). Průměrný příjem těchto malých pozemkových vlastníků se odhaduje na 60 až 70 liber št. Bylo vypočteno, že těch, kdo hospodařili na vlastní půdě, bylo více než pachtýřů na cizí půdě.“ — (*Macaulay*: „History of England“, 10. vydání, Londýn 1854, sv. I, str. 333, 334.) — Ještě v poslední třetině XVII. století se $\frac{4}{5}$ anglického lidu zabývaly zemědělstvím (tamtéž, str. 413). — Cituji Macaulaye, protože jako soustavný padělatel dějin pokud možná „oklešťuje“ takovéto skutečnosti.

3 Nesmíme zapomínat, že i nevolníci byli nejen vlastníky — ovšem poplatnými vlastníky — nevelkých kusů půdy, které patřily k jejich dvorům, nýbrž i účastníky kolektivního vlastnictví obecní půdy. „Rolník je tam (ve Slezsku) nevolníkem.“ Ale přesto vlastní tito nevolníci obecní půdu. „Až dosud se nepodařilo pohnout Slezany k rozdělení obecní půdy, zatím co v Nové Marce není vesnice, kde by nebylo toto rozdělení provedeno s nejlepším úspěchem.“ (*Mirabeau*: „De la Monarchie Prussienne“. Londýn 1788, sv. II, str. 125, 126.)

4 Japonsko se svou čistě feudální organizací pozemkového vlastnictví a svým široce rozvinutým malorolnickým hospodářstvím skýtá daleko věrnější obraz evropského středověku než všechny naše historické knihy, diktované většinou měšťáckými předsudky. Je příliš pohodlné být „liberálním“ na účet středověku.

5 Ve své „Utopii“ mluví Thomas Morus o podivné zemi, kde „ovce žerou lidi“. („Utopia“, přel. Robinson, vyd. Arber, Londýn 1869, str. 41.)

6 Bacon vysvětluje souvislost mezi svobodným zámožným rolnictvem a dobrou péchotou. „Pro udržení ,moci a mravů království bylo nadmíru důležité zachovat dostatečný rozsah pachtů, aby zdravým zdatným lidem byl zajištěn život bez nouze a aby se velká část půdy království udržela v držbě yeomanry, tj. lidí stojících uprostřed mezi šlechtici a domkáři (cottagers) a čeledíny... Neboť nejpovolnější vojenští znalci se shodují v tom... že hlavní síla armády spočívá v péchotě. Aby však byla vytvořena dobrá péchota, je zapotřebí lidí, kteří nevyrostli v otrocké poníženosti nebo bídě,

nýbrž na svobodě a v jistém blahobytu. Proto jestliže se stát příliš opírá o šlechtu a urozené panstvo, kdežto venkovské obyvatelstvo a oráči jsou pouze dělníci nebo čeledí, nebo také domkáři, tj. chudáci, kteří mají střechu nad hlavou, za takových podmínek je možno mít dobrou jízdu, ale nikdy ne dobrou, vytrvalou pěchotu... Vidíme to ve Francii a Itálii a v některých jiných cizích zemích, kde se skutečně veškeré obyvatelstvo skládá ze šlechty a chudých rolníků do té míry... že jsou nuceny používat pro své pěší prapory žoldnéřských tlup Švýcarů a pod., což je také příčinou, že tyto národy mají mnoho obyvatelstva, ale málo vojáků.“ („The Reign of Henry VII etc., Verbatim Reprint from Kanet's England“, vydání 1719, Londýn 1870, str. 308.)

7 Dr. Hunter v „Public Health. 7th Report 1864“. Londýn 1865, str. 134. — „Množství půdy přidělované (podle starých zákonů) je dnes považováno za příliš veliké pro dělníky a za takové, jež by bylo s to z nich udělat drobné farmáře.“ (George Roberts: „The Social History of the People of the Southern Counties of England in Past Centuries“. Londýn 1856, str. 184, 185.)

8 „Právo chudáků na část církevního desátku je přímo stanoveno starými statuty.“ (J. D. Tuckett: „A History etc.“, sv. II, str. 804, 805.)

9 William Cobbett: „A History of the Protestant Reformation“, § 471.

10 4. zákon ze 16. roku vlády Karla I. (Pozn. red.)

11 Jak se přitom projevuje protestantský „duch“, je vidět mimo jiné z tohoto. Několik pozemkových vlastníků a zámožných farmářů v jižní Anglii dalo hlavy dohromady a vypracovalo 10 otázek o tom, jak správně vykládat Alžbětin chudinský zákon. Tyto otázky předložili k dobrozdání slavnému právníkovi té doby seržantu Sniggovi (později za Jakuba I. byl soudcem). Devátá otázka zní „Někteří bohatí farmáři farnosti vymysleli důmyslný plán, kterým by mohly být odstraněny všechny zmatky při provádění zákona. Navrhují, aby bylo ve farnosti postaveno vězení. Každému chudáku, který se nechce dát zavřít do zmíněného vězení, má být odeprána podpora. Dále má být v sousedních osadách oznámeno, že chce-li si někdo zpachtovat chudáky z této farnosti, nechť podá do určitého dne zapečetěnou žádost s udáním nejnižší ceny, za kterou je ochoten od nás odebrat a vydržovat naše chudé. Původci tohoto plánu se domnívají, že v sousedních hrabstvích jsou osoby, které nechtějí pracovat a nemají ani dostatečný majetek nebo úvěr, aby si propachtovaly půdu nebo loď, aby tak mohly žít bez práce („so as to live without labour“). Takové osoby by pravděpodobně činily farnosti velmi výhodné návrhy. I kdyby se občas stalo, že by chudáci, svěření péči takového nájemce, zahynuli, padne hřích za to na hlavu nájemce, protože farnost dostala svým povinností k těmto chudákům. Obáváme se však, že nynější zákon nepřipouští moudrá opatření (prudential measure) tohoto druhu, musíte však vědět, že všichni ostatní freeholders (svobodní drobní pozemkoví vlastníci) našeho i sousedních hrabství se k nám připojí a budou naléhat na své zástupce v dolní sněmovně, aby navrhli zákon, dovolující uvěznění a nucenou práci chudáků, takže každá osoba která se vzepře zavření, nemá mít právo na podporu. To, jak doufáme, zabrání osobám postiženým bídou dožadovat se podpory“ („will prevent persons in distress from wanting relief“). — (R. Blakey: „The History of Political Literature from the Earliest Times“. Londýn 1855, sv. II, str. 84, 85.) — Ve Skotsku došlo k odstranění nevolnictví o několik století později než v Anglii. Ještě roku 1698 prohlásil p. Fletcher ze Saltounu ve skotském parlamentu: „Počet žebráků ve Skotsku se odhaduje nejméně na 200.000. Jediný lék proti tomu, který já, zásadní republikán, mohu navrhnout, je, aby bylo obnoveno staré nevolnictví a aby se stali otroky všichni ti, kdo nejsou s to samostatně se postarat o svou existenci. Tak Eden v „The State of the Poor“, kn. I, kap. I, str. 60, 61 praví: „Omezení nevolnických vztahů zřejmě přináší s sebou nutně pauperismus. Manufaktury a

obchod jsou pravými rodiči našich chudáků.“ Eden i onen citovaný skotský „zásadní republikán“ se mýlí jen v jednom: zemědělec se nestal proletářem nebo pauperem proto, že bylo zrušeno nevolnictví, nýbrž proto, že bylo zrušeno jeho vlastnictví půdy. — Anglickým chudinským zákonům odpovídá ve Francii, kde se vyvlastňování uskutečňovalo jiným způsobem, Moulinská ordonance z roku 1571 a edikt z roku 1656.

[12](#) Pan Rogers, přestože tehdy byl profesorem politické ekonomie na oxfordské universitě, tomto středisku protestantské orthodoxy, zdůrazňuje ve své předmluvě k „History of Agriculture“ pauperisaci lidových mas způsobenou reformací.

[13](#) „A Letter to Sir T. C. Bunbury, Bt.: On the High Price of Provisions. By a Suffolk Gentleman“. Ipswich 1795, str. 4. I fanatický obhájce velkých farmářů, autor spisu „Inquiry into the Connection between the Present Price of Provisions and the Size of Farms etc.“, Londýn 1773, str. 139, praví: „Nejvíce ze všeho lituji ztráty naší yeomanry [svobodných sedláků] skupiny lidí, kteří skutečně hájili nezávislost našeho národa; lítost mne jímá, když vidím, že jejich půda je nyní v rukou monopolistů-lordů a propachtovává se malým farmářům, kteří dostávají své pozemky za takových podmínek, že jsou na tom skoro jako vasalové a mohou být při první neblahé příležitosti vyhnáni.“

[14](#) O morálním profilu tohoto buržoasního hrdiny dává obraz mimo jiné toto: „Rozsáhlé pozemky v Irsku, darované roku 1695 lady Orkneyové, jsou všeobecně známým důkazem toho, jak velká byla náklonnost králova a jak velký byl vliv lady... Vzácné služby lady Orkneyové záležely prý nejspíše ve foeda labiorum ministeria [v hnusných službách rtů]. (Ve Sloane Manuscript Collection, v Britském museu, číslo 4224. Rukopis se jmenuje: „The Character and Behaviour of King William, Sunderland etc. as represented in Original Letters to the Duke of Shrewsbury from Somers, Halifax, Oxford, Secretary Vernon etc.“ Je plný kuriozit.)

[15](#) „Nezákonné zcizení korunních statků, zčásti prodejem, zčásti darováním, tvoří ostudnou kapitolu v anglických dějinách... obrovský podvod, spáchaný na národu (gigantic fraud on the nation).“ (F. W. Newman: „Lectures on Political Economy“. Londýn 1851, str. 129, 130.) {Jak nynější angličtí velcí pozemkoví vlastníci nabyli svého majetku, o tom viz podrobnosti v „Our old Nobility. By Noblesse Oblige“. Londýn 1879. — B. E. }

[16](#) Viz na př. pamflet E. Burka o vévodské rodině Bedfordů, jejímž potomkem je lord John Russel, „the tomtit of liberalism“ [„střízlík liberalismu“].

[17](#) „Farmáři zakazují domkářům, že nesmějí žít žádné jiné živé tvory mimo sebe, pod záminkou, že kdyby chovali dobytek nebo drůbež kradli by ze stodol krmivo. Říkají také: chceš-li, aby domkář byl pilný, udržuj ho v chudobě. Ve skutečnosti to však neznamená nic jiného, než že farmáři takto usurpují všechna práva na obecní pozemky. („A Political Inquiry into the Consequences of Enclosing Waste Lands“. Londýn 1785, str. 75.)

[18](#) Eden: „The State of the Poor“, předmluva.

[19](#) „Capital-farms“. („Two Letters on the Flour Trade and the Dearness of Corn. By a Person in Business. Londýn 1767, str. 19, 20.)

[20](#) „Merchant-farms“ („An Inquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions“. Londýn 1767, str. 11 pozn.) Autorem tohoto dobrého spisu, vydaného anonymně, je duchovní Nathaniel Forster.

[21](#) *Thomas Wright*: „A short Address to the Public on the Monopoly of Large Farms“, 1779, str. 2, 3.

[22](#) Reverend *Addington*: „Inquiry into the Reasons for and against Enclosing Open Fields“. Londýn 1772, str. 37—43, porůznu.

[23](#) *Dr. R. Price*: „Observations on Reversionary Payments“, 6. vyd. By W. Morgan. Londýn 1805, sv. II, str. 155. Čtěte Forstera, Addingtona, Kenta, Price a Jamese Andersona a srovnajte s nimi ubohý patolízalský žvást MacCullochův v jeho katalogu: „The Literature of Political Economy“. Londýn 1845.

[24](#) *Dr. R. Price*: „Observations etc. “, sv. II str. 147.

[25](#) Tamtéž, str. 159. To připomíná starý Řím. „Bohatí se zmocnili většiny nerozdělených pozemků. Důvěřující v podmínky doby pro ně příznivé, nestrachovali se, že jim tyto pozemky zase někdo vezme, a proto skupovali sousední pozemky chudáka zčásti s jejich souhlasem, zčásti jim je brali násilím, takže pak obdělávali rozlehlé domény místo jednotlivých polí. Přitom používali k zemědělským pracím a k chovu dobytka otroků, protože svobodné lidi by jim byli odvedli k vojenské službě a nemohli by tudíž u nich pracovat. Ta okolnost, že měli otroky, znamenala pro ně ještě tu velkou výhodu, že otroci, osvobození od vojenské služby, mohli se nerušeně rozmnožovat a tak poskytovali svým pánům spoustu dětí. Tak mocní soustředili v svých rukou všechno bohatství a celá země se hemžila otroky. Naproti tomu Italiků stále ubývalo, ježto je ničila bída, dané a vojenská služba. Ale i když nastal mír, byli odsouzeni k úplné nečinnosti, protože všechna půda patřila bohatým a ti zaměstnávali k obdělávání půdy otroky místo svobodných.“ (*Appian*; „Römische Bürgerkriege“, I, 7.) Toto místo se týká období před Liciniovým zákonem. Vojenská služba, která tak urychlila zánik římských plebejů, byla také hlavním prostředkem, jímž Karel Veliký uměle urychlil přeměnu svobodných německých rolníků v poddané a nevolníky.

[26](#) „An Inquiry into the Connection between the Present Price of Provisions etc.“, str. 124, 129. Podobné úvahy, ale s opačnou tendencí, nacházíme u jiného autora; „Dělníci jsou vyháněni ze svých kotází a musí si hledat zaměstnání ve městech; ale přitom se dosahuje většího nadvýrobku, a tak kapitál roste.“ („The Perils of the Nations“, 2. vyd., Londýn 1843, str. XIV.)

[27](#) *F. W. Newman*: „Lectures on Political Economy“. Londýn 1851, str. 132.

[28](#) *Steuart* praví: „Renta z těchto pozemků“ (označuje nesprávně ekonomickou kategorii pozemkové renty tribut taskmenů [vasalů], odváděný náčelníku klanu) „je úplně bezvýznamná ve srovnání jejich rozsahem; pokud však jde o počet osob, které žijí z pachtu, tu se třeba ukáže, že kus půdy v horním Skotsku živí desetkrát více lidí než pozemek téže hodnoty v nejbohatších provinciích.“ (Works etc., edited by General Sir James Steuart, his Son. Londýn 1801, sv. I, kap. XVI, str. 104.)

[29](#) *James Anderson*: „Obsenations on the Means of exciting a Spirit of National fndustry etc.“ Edinburgh 1777.

[30](#) Roku 1860 byli násilně vyvlastněni obyvatelé vyvezeni do Kanady, při čemž jim vědomě lživě naslibovali hory doly. Někteří utekli do hor a na sousední ostrovy. Byli pronásledováni policií a po potyčce s ní unikli.

[31](#) „V horských oblastech“ píše roku 1814 *Buchanan*, komentátor *A. Smitha*, „se starý vlastnický systém denně násilně převrací... Landlord, bez ohledu na dědičné pachtýře (i to je zde chybně

použitá kategorie), dává půdu tomu, kdo za ni nabízí nejvíc, a je-li takový člověk zlepšovatelem (improver) zavede ihned nový systém obdělávání půdy. Půda, dříve posetá malými rolníky, byla zalidněna úměrně svému produktu; při novém systému zlepšeného obdělávání a zvýšené renty je snaha získat co nejvíce produktu při co nejmenších nákladech, a proto se nyní odstraňují všechny ruče, které se staly zbytečnými... Lidé vyhnaní z rodné půdy hledají obživu v továrních městech atd. (*David Buchanan*: „Observations on etc. A. Smith's Wealth of Nations“. Edinburgh 1814, sv. IV, str. 144.) „Skotské panstvo vyvlastňovalo rolnické rodiny, jako by vytrhávalo plevel; plenili vesnice a jejich obyvatelstvo, jako Indové ze msty ničí doupata divokých šelem... Člověk se prodává za ovčí rouno nebo za skopovou kýtu, ba ještě levněji... Při vpádu do severních provincií Číny byl v radě Mongolů podán návrh, aby obyvatelstvo bylo vyhubeno a jeho půda proměněna v pastvinu. Mnozí landlordini horního Skotska provedli tento návrh ve vlastní zemi proti vlastním krajanům. (*George Ensor*: „An Inquiry concerning the Population of Nations“. Londýn 1818 str. 215, 216.)

[32](#) Když nynější vévodkyně ze Sutherlandu přijala v Londýně s velkou slávou paní Beecher-Stowovou autorku knihy „Uncle Tom's Cabin“ [„Chaloupka strýčka Toma“], aby demonstrovala své sympatie k černým otrokům americké republiky — na tuto sympatii ona i druhé aristokratky moudře zapomněly v době občanské války, kdy každé „ušlechtilé“ anglické srdce bilo pro otrokáře — vyličil jsem v „New York Tribune“, jak žijí otroci vévodkyně ze Sutherlandu. (Část mého článku ocitoval *Carey* v „The Slave Trade“. Philadelphia 1853, str. 202, 203.) Tento článek byl otištěn v jednom skotském listě a vyvolal prudkou polemiku mezi tímto listem a patolízaly sutherlandského rodu.

[33](#) Zajímavé údaje o tomto obchodu s rybami se dočteme ve spisu pana Davida Urquharta: „Portfolio. New Series“. Nassau W. Senior označuje ve svrchu citovaném spisu, vydaném po jeho smrti, „opatření v Sutherlandshiru za jednu z nejlhodnějších očist (clearings), jaké jen lidstvo zná. („Journals, Conversations and Essay relating to Ireland“. Londýn 1868.)

[34](#) Ve skotských „deer forests“ [oborách] není ani jeden strom. Ovce se vyženou, na místo nich se tam naženou jeleni na holé kopce a říká se tomu „deer forest“. Ani lesnictví tam tedy není!

[35](#) *Robert Somers*: „Letters from the Highlands; or, the Famine of 1847“. Londýn 1848, str. 12—28, porůznu. Tyto dopisy vycházely původně v „Times“. Angličtí ekonomové samozřejmě vysvětlovali hlad, který postihl Gaely roku 1847, přelidněním. Gaelové v každém případě „vykonávali tlak“ na prostředky své existence. V Německu se „Clearing of Estates“ čili, jak se to tam nazývalo, „Bauernlegen“ [„kleštění“ sedláků, vyhánění z půdy] rozmohlo zejména po třicetileté válce a vyvolalo ještě roku 1790 v kurfiřtství saském selská povstání. Vládlo zejména ve východním Německu. Ve většině pruských provincií zajistil rolníkům vlastnické právo teprve Bedřich II. Po dobytí Slezska donutil statkáře obnovit chalupy a stodoly rolníků atd. a vybavit rolnická hospodářství dobyt看 a nářadím. Potřeboval vojáky pro armádu a poplatníky pro státní pokladnu. Jak příjemný byl život rolníka za Bedřichovy hanebné finanční politiky a za jeho režimu, který byl směsicí despotismu, byrokracie a feudalismu, o tom svědčí tato slova jeho vřelého obdivovatele Mirabeaua: „Len tvoří jedno z hlavních bohatství rolníků v severním Německu. Na neštěstí pro lidstvo je to však pouze výpomoc v nouzi, ne zdroj blahobytu. Přímé daně, roboty a břemena všeho druhu ničí německého rolníka, který mimo to musí ještě platit nepřímé daně ve všem, co kupuje... a k dovršení bídy nesmí prodávat své výrobky, kde a jak chce; ani si netroufá kupovat to, co potřebuje, u těch kupců, kteří by mu prodali nejlevněji. Všechny tyto okolnosti ho postupně pomalu ničí a nebýt předení, nemohl by ani zaplatit přímé daně v den splatnosti; předení je mu nutnou

výpomocí, umožňuje mu využívat práce jeho ženy, dětí, děveček, čeledínů i jeho samého. A jak těžce se mu žije i s touto podporou! V létě pracuje jako galejník při obdělávání polí a na žních; chodí spát v devět a vstává ve dvě, aby všechnu práci zastal; v zimě by měl načerpávat nové síly delším odpočinkem; ale nebude mít obilí na chléb a na osev, prodá-li část úrody, aby zaplatil daně. Musí tedy přist, aby tuto mezeru vyplnil... musí se předení věnovat s největší pílí. A tak v zimě chodí rolník spát o půlnoci, nebo v jednu hodinu a vstává v pět nebo šest hodin ráno; nebo jde spát v devět a vstává ve dvě, a to každý den po celý život, vyjímaje neděle... Toto přílišné bdění a tato přílišná práce vyčerpává organismus člověka; proto na venkově muži i ženy stárnou daleko rychleji než ve městech.“ (*Mirabeau: „De la Monarchie Prussienne“*. Londýn 1788, sv. III, str. 212 a násl.)

Dodatek k 2. vyd. V dubnu roku 1866, 18 let po uveřejnění nahoře citovaného spisu Roberta Somerse, přednášel profesor Leone Levi v Society of Arts o přeměňování pastvin pro ovce v obory. Líčil, jak pokročilo pustnutí horního Skotska a mezi jiným řekl: „Vylidňování a přeměňování půdy v pastviny pro ovce bylo nepohodlnějším prostředkem, jak získat příjem bez příslušných nákladů. V horním Skotsku se stalo zvykem zřizovat místo pastvin pro ovce obory. Ovce jsou vyháněny divokou zvěří, jako byli dříve vyháněni lidé, aby uvolnili místo ovčím... Ve Forfarshiru můžete projít celý kraj od panství hraběte z Dalhousie až po panství Johna O'Groata, aniž vyjdete z obory. — V mnohých (z těchto obor) už dávno žijí lišky, divoké kočky, kuny, tchoři, kolčavy a alpští zajáci; kdežto králíci, veverky a krysy se tam objevili teprve nedávno. Ohromné plochy půdy, které figurovaly ve skotské statistice jako neobyčejně úrodné a rozlehlé louky, jsou nyní vyňaty z jakékoli formy obdělávání a věnovány výhradně lovecké zálibě hrstky lidí, zábavě, která trvá jen několik dní v roce.“

Londýnský „Economist“ z 2. června 1866 píše: „Jedny skotské noviny přinesly minulý týden mezi jiným tuto zprávu: „Jedna z nejlepších ovčích farem v Sutherlandshiru, za kterou byla nedávno při uplynutí smluvní lhůty nabízena roční renta 1.200 liber št., přeměněna v oboru! Feudální instinkty se projevují... jako v době, kdy normanský dobyvatel... rozbořil 36 vesnic, aby na jejich místě vytvořil New Forest [Nový hvozd]... Dva miliony akrů, mezi tím několik nejúrodnějších pozemků Skotska, byly proměněny v úplnou pustinu. Tráva z lučin v Glen Tilt byla nejvýživnějším krmivem v hrabství Perth; obora v Ben Alder poskytovala nejlepší trávu z celého rozlehlého obvodu Badenoch; část lesa Black-Mount byla nejlepší pastvinou pro černé ovce ve Skotsku. O rozloze půdy, která byla proměněna v pustinu v zájmu milovníků lovu, si můžeme učinit představu z toho, že zabírá daleko větší plochu než celé hrabství Perth. Kolik výrobních prostředků ztrácí země následkem tohoto násilného zpusťování, můžeme vidět z toho, že půda obory Ben Alder by mohla uživit 15,000 ovci a že plocha této obory činí pouze $\frac{1}{30}$ celého honebního revíru ve Skotsku... Celá tato honební plocha je naprosto neproduktivní;... výsledek je týž, jako by byla zatopena Severním mořem. Proti takovému rozmarnému vytváření divočin a pustin by měla zakročit silná ruka zákona.“

[36](#) Tj. zákon ze 27. roku vlády Jindřicha VIII. Číslice uvedená dále v textu na druhém místě značí pořadí zákonů vydaných v příslušném roce vlády. (*Pozn. red.*)

[37](#) Autor spisu „Essay on Trade etc.“ 1770 poznamenává: „Za vlády Eduarda VI. se Angličané zřejmě naprosto vážně pustili do podporování manufaktur a opatrování práce chudákům. To je zřejmě z jednoho pozoruhodného zákona, v němž se praví, že všichni tuláci mají být cejchováni“ atd. („An Essay etc.“, str. 5.)

[38](#) Thomas Morus praví ve své „Utopii“: „Tak se stává, že chtivý a nenasytný žrout, pravá morová rána své vlasti, může nahrabat tisíce akrů půdy a ohradit je koly nebo živým plotem, anebo jejich vlastníky násilím nebo týráním tak uštvat, že jsou nuceni prodat všechn svůj majetek. Tím či oním prostředkem, po dobrém či po zlém, jsou nakonec donuceni se vystěhovat — ubozí, prostí, zbědovaní lidé! Muži i ženy, manželé i manželky, sirotci i vdovy, zoufalé matky kojenci, celá domácnost, chudá prostředky a veliká počtem, protože zemědělství vyžadovalo mnoho pracujících rukou. Ubírají se pryč, pravím, opouštějíce drahá rodná místa, k nimž přilnuli, a nikde nenajdou přístřeší; prodejem všeho domácího nářadí, ač nemá valnou cenu, by za jiných okolností přece něco utržili, ale vyhození náhle na dlažbu, musí rozprodat majetek za babku. A když po dlouhém bloudění sem a tam utratí poslední halěř, co jim řeknete, probůh, zbývá než krást? Ale pak je podle všech náležitostí zákona pověší. Anebo mají jít žebrať? Ale pak je uvrhnou do vězení jako pobudy, protože se toulají a nepracují: jim vytýkají, že nechtějí pracovat, jim, kterým nikdo nechce dát práci, kdyby se sebehorlivěji nabízeli.“ Z těchto ubohých psanců, které podle slov Thomase Mora přímo donutili krást, „bylo za vlády Jindřicha VIII. popraveno 72.000 velkých i malých zlodějů“.
(*Holinshed*: „Description of England“, sv. I, str. 186.) Za Alžběty byli „tuláci věšeni v řadách; a nebylo roku, aby na tom či onom místě nebylo oběšeno 300 nebo 400 lidí“. (*Strype*: „Annals of the Reformation and Establishment of Religion, and other Various Occurences in the Church of England during Queen Elizabeth's Happy Reign“, 2. vyd., 1725, sv. II.) Podle téhož Strypa bylo v Somersetshiru za jediný rok popraveno 40 osob, 35 cejchováno, 37 zmrskáno a 183 „zoufalých darebů“ propuštěno. Přesto však, praví tento přítel lidstva, „tento značný počet obžalovaných netvoří ani $\frac{1}{5}$ všech zločinců propadlých trestu, díky nedbalosti smírcích soudců a poštilému soucitu lidu. Dodává: „Ostatní hrabství v Anglii nebyla na tom o nic lépe než Somersetshire, mnohá dokonce ještě hůře.“

[39](#) „Kdykoli se zákonodárství pokoušelo urovnat spory mezi zaměstnavateli a jejich dělníky, byli jeho rádci zaměstnavatelé,“ praví A. Smith. „L'esprit des lois, c'est la propriété“ [„vlastnictví, to je duch zákonů“], praví Linguet.

[40](#) „Sophisms of Free Trade. By a Barrister. Londýn 1850, str. 235. Zlomyslně dodává: „Byli jsme vždy ochotni zakročit ve prospěch zaměstnavatelů. Nemůžeme udělat nic ve prospěch dělníků?“ [str. 236.]

[41](#) Z jedné doložky statutu 2 Jakuba I., c. 6, vysvitá, že si někteří soukeníci, kteří byli zároveň smírcími soudci, dovolovali oficiálně diktovat mzdové sazby ve svých vlastních dílnách. — V Německu byly velmi často vydávány statuty k stlačování mezd, zejména po třicetileté válce. „Statkáře velmi tíží nedostatek sluhů a dělníků na vyliďněných statcích. Všem obyvatelům vesnic bylo zakázáno pronajímat místnosti svobodným mužům a ženám; všichni takoví nocležníci měli být hlášení vrchnosti a uvrženi do vězení, nechtěli-li se stát sluhy, a to i kdyby se živili jinou prací, sedlákům za denní mzdu seli nebo dokonce obchodovali s penězi a obilím.“ („Kaiserliche Privilegien und Sanctionen für Schlesien“, I, 125.) Po celé století nepřestávají v nařízeních zeměpánů vždy trpké stížnosti na nezbednou a vzpurnou čeládku, která se nechce podrobit přísnému režimu, nechce se spokojit se zákonnou mzdou; jednotlivému statkáři se zakazuje dávat větší mzdu, než je taxa stanovená pro celý kraj. A přesto byly tehdy po válce podmínky služby lepší než o 100 let později; ještě roku 1652 dostávala čeleď ve Slezsku dvakrát týdně maso, kdežto v našem století byly v témže Slezsku kraje, kde čeleď dostávala maso jen třikrát do roka. Také mzda byla po válce vyšší než v pozdějších stoletích.“ (*G. Freytag*: „Neue Bilder aus dem Leben des deutschen Volkes“. Lipsko 1862, str. 34, 35.)

[42](#) První článek tohoto zákona zní „Protože zrušení všemožných korporací občanů téhož stavu nebo povolání je jednou ze stěžejních zásad francouzské ústavy, je zakázáno je obnovovat pod jakoukoli záminkou a v jakékoli formě.“ Článek IV. prohlašuje: „Jestliže se občané téhož povolání živnosti nebo řemesla domluví nebo se dohodnou, že společně odmítnou nebo nebudou provádět leč za určitou úplatu služby své řemeslné činnosti nebo své práce, musí být zmíněná ujednání a smlouvy... prohlášeny za protiústavní, za útok na svobodu a prohlášení práv člověka atd.“, jsou tedy protistátním zločinem, právě tak jako ve starých dělnických statutech („Révolutions de Paris“. Paříž 1791, sv. III, str. 523.)

[43](#) *Buche et Roux*: „Histoire Parlementaire“, sv X, str. 193—195, porůznu.

[44](#) „Farmáři,“ praví Harrison ve své práci „Description of England“, „jimž bylo dříve zatěžko platit 4 libry št. renty, platí nyní 40, 50, 100 liber št. a přece si myslí, že udělali špatný obchod, když jim po vypršení pachtovní smlouvy nezůstane v rukou renta za 6—7 let.“

[45](#) O vlivu znehodnocení peněz v XVI. století na různé třídy společnosti viz „A Compendious or Brief Examination of Certayne Ordinary Complaints of Diverse of our Countrymen in these our Days. By W. S., Gentleman“. (Londýn 1581.) Dialogická forma tohoto spisu přispěla k tomu, že za jeho autora byl dlouho považován Shakespeare, a ještě roku 1751 byl tento spis znovu vydán pod jeho jménem. Autorem je William Stafford. Na jednom místě rozumuje rytíř (knight) takto:

Rytíř: Vy, můj sousede, zeměděle vy, pane kupče, i vy, můj dobrý mědikovče, i vy druzí řemeslníci, můžete poměrně snadno obhájit své zájmy. Neboť oč dražší jsou všechny věci, než byly dříve, o to zvýšíte ceny svého zboží a výrobků své práce, které prodáváte. My však nemáme nic takového, co bychom mohli prodat za zvýšenou cenu, a tak vyrovnat škodu, která nám vzniká, když kupujeme výrobky.“ Na jiném místě se ptá rytíř doktora: „Řekněte mi, prosím, koho máte na mysli? A zejména, kdo podle vašeho názoru nemá při tom žádné ztráty?“ — *Doktor*: „Mám na mysli ty, kdo žijí z koupě a prodeje, neboť jestliže draho nakoupí, pak právě tak draho prodají.“ — *Rytíř*: „A kdo je ta kategorie lidí, kteří podle vašich slov mají z toho zisk?“ — *Doktor*: „Nuže, jsou to všichni pachtýři nebo farmáři, kteří platí za půdu, kterou obdělávají, starou rentu, neboť platí podle staré míry a prodávají podle nové, tj. platí za svou půdu velmi málo a všechny plodiny, které na ni vyrostou, prodávají draho...“ — *Rytíř*: „A kdopak jsou ti, kteří podle vašich slov na tom ztrácejí víc, než oni lidé získávají?“ — *Doktor*: „Jsou to všichni šlechtici, gentlemani a vůbec všichni ostatní, kteří žijí buď z pevně stanovené renty nebo platu nebo sami svou půdu neobdělávají, anebo se nezabývají obchodem.“

[46](#) Ve Francii se stává régisseur, v raném středověku správce a vymahatel povinností pro feudálního pána, brzy homme d'affaires [obchodníkem], který za pomoci vydírání, podvodu atd. vyrůstá v kapitalistu. Tito régisseurs sami byli mnohdy i urození pánové. Na př.: „Účet tento předkládá Jacques de Thoraissé, rytíř-kastelán V Besançonu, svému lennímu pánu, který vede účty v Dijonu pro milostivého pana vévodu a hraběte Burgundského, ohledně rent patřících jmenovanému kastelánstvu od 25. dne měsíce prosince 1359 do 28. dne měsíce prosince 1360.“ (*Alexis Monteil*: „Traité des Matériaux Manuscrits etc.“, str. 234.) Již zde je vidět, jak ve všech oblastech společenského života lví podíl připadá zprostředkovatelům. Tak na př. v hospodářské oblasti sbírají smetanu s obchodů finančníci, bursiáni, obchodníci, kramáři; v oblasti občanského práva oškubává strany advokát; v politice znamená poslanec více než jeho voliči, ministr víc než panovník v náboženství je bůh zatlačen do pozadí „prostředníkem“ a ten zase kněžími, kteří jsou zase nezbytnými prostředníky mezi „dobrým pastýřem“ a jeho ovečkami. Ve Francii, stejně jako v

Anglii, byla velická feudální území rozdělena na nesčíslné množství malých hospodářství, avšak za nesrovnatelně nepříznivějších podmínek pro venkovské obyvatelstvo. Během XIV. století se silně rozmohly pachty, farmy čili tak zvané terriers. Jejich počet ustavičně rostl a značně překročil 100.000. Platily jako pozemkovou rentu $\frac{1}{12}$ až $\frac{1}{5}$ produktu v penězích nebo naturáliích. Terriers se nazývaly lény, podlény (fiefs, arrière-fiefs) atd., podle rozsahu panství, z nichž mnohá měla jen několik arpents [jiter]. Všichni držitelé těchto terriers měli soudní pravomoc určitého stupně nad osadníky svých pozemků; takové stupně byly čtyři. Snadno si představíme, jakou tíhou spočívala na venkovském obyvatelstvu moc těchto nesčíslných malých tyranů. Monteil praví, že v té době bylo ve Francii 160.000 soudů, kde dnes existují všeho všudy 4.000 soudních tribunálů (a to i včetně smírčích soudů).

[47](#) Viz jeho „Notions de Philosophie Naturelle“. Paříž 1838.

[48](#) Tento bod zdůrazňuje sir James Steuart.

[49](#) V originále nepřeložitelná slovní hříčka: „Bauern, die... alle Flachs, wenn auch keine Seide spannen“ — „sedláci, kteří... vesměs předli len, i když ne hedvábí; „keine Seide spinnen“ doslova — „nepříst hedvábí“, znamená v přeneseném smyslu — „žít v bídě“. (Pozn. red.)

[50](#) „Dovolím vám,“ praví kapitalista, „abyste měli tu čest sloužit mi pod podmínkou, že mi dáte tu trochu, která vám zbývá za námahu, kterou mám, když si беру nad vámi velení.“ (J. J. Rousseau: „Discours sur l'Economie politique“ [Ženeva 1756, str. 70].)

[51](#) Mirabeau: „De la Monarchie Prussienne“, Londýn 1788, sv. III, str. 20—109, porůznu. Jestliže Mirabeau pokládá rozptýlené dílny za ekonomičtější a produktivnější než „sloučené“ dílny a vidí-li ve sloučených dílnách jen umělé skleníkové květiny, vypěstované péčí vlád, vysvětluje se to tehdejší stavem velké části kontinentálních manufaktur.

[52](#) „Promění-li se dvacet liber vlny pozvolna, během roku, v oděv pro dělníkovu rodinu vlastní prací této rodiny, v přestávkách mezi jinými pracemi, je tu všechno velmi prosté. Ale odnese tuto vlnu na trh, dopravte ji továrníkovi, potom výrobek továrníka překupníkovi, potom obchodníkovi — a bude to velická obchodní operace při čemž nominální kapitál k tomu potřebný bude dvacetkrát větší než hodnota této vlny... Takto je dělnická třída vykořisťována za tím účelem, aby živila zbídačelé tovární obyvatelstvo, příživnickou třídu kupců a fiktivní obchodní, peněžní a finanční systém.“ (David Urquhart: „Familiar Words“, str. 120.)

[53](#) Výjimku tvoří doba Cromwellova. Pokud trvala republika, všechny vrstvy anglické lidové masy se pozvedly z úpadku, jehož oběti se staly za Tudorovců.

[54](#) Tuckett ví, že z manufaktur ve vlastním slova smyslu a ze zániku venkovských či domáckých manufaktur vznikl se zavedením strojů velký vlnářský průmysl. (Tuckett: „A History etc.“ sv. I, str. 144.) „Pluh, jařmo byly vynálezem bohů a zaměstnáním heroů — je snad tkalcovský stav, vřeten a kolovrat méně ušlechtilého původu? Odlučujete od sebe kolovrat a pluh, vřeten a jařmo a dostáváte továrny a pracovny, úvěr a krise, dva nepřátelské národy, zemědělský a průmyslový.“ (David Urquhart: „Familiar Words“, str. 122.) Tu však přichází Carey a žaluje na Anglii — jistě ne bezdůvodně — že se snaží stát továrníkem světa a všechny ostatní země proměnit výhradně v zemědělské. Tvrdí, že tímto způsobem bylo zničeno Turecko, protože „tam držitelům půdy a obdělávatelům půdy nebylo nikdy (Anglií) dovoleno, aby posílili své postavení přirozeným spojením pluhu s tkalcovským stavem, bran s kladivem.“ („The Slave Trade“, str. 125.) Podle něho je Urquhart sám jedním z těch, kdo nesou hlavní vinu na zničení Turecka, protože tam v zájmu

Anglie propagoval ideu svobody obchodu. Nejlepší na tom je, že Carey — mimochodem velký přísluhovač Ruska — chce tomuto procesu odlučování čelit ochránářským systémem, který jej ve skutečnosti urychluje.

[55](#) Filantropičtí angličtí ekonomové, jako Mill, Rogers, Goldwin Smith, Fawcett atd. a liberální továrníci, jako John Bright a spol., se ptají anglických pozemkových aristokratů, jako se bůh ptal Kaina na jeho bratra Abela, kam se poděly tisíce našich samostatných rolníků? — Ale kdepak jste se tu vzali vy? Ze zničení těchto rolníků. Proč se neptáte dál, kam se podělí samostatní tkalci, přadláci, řemeslníci?

[56](#) „Průmyslový“ je zde v protikladu k „zemědělskému“. Ve smyslu ekonomické „kategorie“ je farmář průmyslovým kapitalistou stejně jako továrník.

[57](#) „The Natural and Artificial Right of Property Contrasted“. Londýn 1832, str. 98, 99. Autorem tohoto anonymního spisu je Th. Hodgskin.

[58](#) Dokonce ještě roku 1794 poslali malí mistři-soukeníci z Leedsu do parlamentu deputaci, aby přednesla žádost za vydání zákona, zakazujícího obchodníkům stávat se továrníky. (*Dr. Aikin*: „Description of the Country etc.“)

[59](#) *William Howitt*: „Colonization and Christianity. A Popular History of the Treatment of the Natives by the Europeans in all their Colonies“. Londýn 1838, str. 9. O zacházení s otroky je dobrá kompilace údajů v knize *Charlese Comta*: „Traité de Législation“, 3. vyd., Brusel 1837. Je nutno tuto práci podrobně prostudovat, abychom viděli, co dokáže udělat měšťák ze sebe a ze svých dělníků tam, kde může bez ohledů utvářet svět k svému obrazu.

[60](#) *Thomas Stamford Raffles*, late Lieut. Gov. of Java: „The History of Java“. Londýn 1817 [sv II, přílohy, str. CXC—CXCI].

[61](#) Roku 1866 zemřelo jen v jediné provincii Orisse více než milion Indů hladem. Přesto bylo všechno úsilí vynaloženo na to, aby se obohatila indická státní pokladna tím, že se hladovějícím prodávaly životní prostředky za zvýšené ceny.

[62](#) William Cobbett poznamenává, že v Anglii se všechny veřejné instituce nazývají „královské“, zato však dluh se tam jmenuje „národní“ (national debt).

[63](#) „Kdyby Tataři dnes zaplavili Evropu, bylo by velmi těžko jim vyložit, co znamená u nás finančník. (*Montesquieu*: „Esprit des lois“, vyd. Londýn 1769, sv. IV, str. 33.)

[64](#) *Mirabeau*: „De la Monarchie Prussienne“, Londýn 1788, sv. VI, str. 101.

[65](#) *Eden*: „The State of the Poor“, kn. II, kap. I, str. 421.

[66](#) *John Fielden*: „The Curse of the Factory System“. Londýn 1836, str. 5,6. O hanebnostech, páchaných z počátku v továrnách, srov. *Dr. Aikin* „Description of the Country from 30 to 40 miles round Manchester“, str. 219, a *Gisborne*: „Inquiry into the Duties of Men“, 1795, sv. II. — Když parní stroj přenesl továrny od venkovských vodních toků do středu měst, měl kapitalista náchylný k odříkání po ruce dětský dělnický materiál, takže násilné dovážení otroků pracoven se stalo zbytečným. — Když sir Robert Peel (otec „ministra plauzibility“ [„slušnosti“]) podal roku 1815 v parlamentě svou předlohu zákona na ochranu dětí, prohlásil F. Horner (světlo Bullion Committee [výboru pro směřitelnost bankovek za zlaté pruty] a intimní přítel Ricardův) v dolní sněmovně: „Je všeobecně známo, že spolu s cennostmi jednoho bankrotáře byla ohlášena do dražby a skutečně

také prodána jako část jmění, partie — smím-li užít tohoto výrazu — továrních dětí. Před dvěma roky (1813) byl před King's Bench [soudem královské stolice — vyšším soudním dvorem] projednáván odporný případ. Šlo o skupinu hochů. Jedna londýnská farnost je postoupila jakémusi továrníkovi, který je zase postoupil jinému. Nakonec je našlo několik lidumilů ve stavu úplného vyčerpání hladem (absolute famine). O jiném případě, ještě hnusnějším, se dověděl jako člen parlamentárního vyšetřovacího výboru. Před několika lety uzavřela jedna londýnská farnost s jakýmsi továrníkem z Lancashiru smlouvu, podle níž se továrník zavazuje v zakoupených dětských partiích odebrat na 20 zdravých dětí jednoho idiota.“

[67](#) Roku 1790 připadalo v anglické Západní Indii 10 otroků na 1 svobodného, ve francouzské Indii 14 na jednoho, v holandské 23 na jednoho. (*Herny Brougham*: „An Inquiry into the Colonial Policy of the European Powers“. Edinburgh 1803, sv. II, str. 74.)

[68](#) Výraz „labouring poor“ [„pracující chudák“] se vyskytuje v anglickém zákonodárství od té chvíle, kdy třída námezdních dělníků nabývá značnějších rozměrů. „Labouring poor“ [„pracující chudáci“] se tu kladou jednak proti „idle poor“ [„zahálejícím chudákům“], žebrákům atd., jednak proti dělníkům, kteří ještě nejsou úplně oškubáni, nýbrž ještě vlastní své pracovní prostředky. Ze zákonodárství přešel výraz „labouring poor“ do politické ekonomie, kde se ho užívá, počínaje Culpeperem, J. Childem atd. až po A. Smitha a Edena. Podle toho lze posoudit *bonne foi* [dobrou vůli] Edmunda Burka, tohoto „execrable political cantmonger“ [„odporného politického pokrytce“], prohlašuje-li výraz „labouring poor“ za „execrable political cant“ [„odporné politické pokrytectví“]. Tento sykofant, který si v žoldu anglické oligarchie hrál na romantika vůči francouzské revoluci, stejně jako na začátku zmatků v Americe si hrál v žoldu severoamerických kolonií na liberála vůči anglické oligarchii, byl ve skutečnosti prachobyčejný buržoa: „Zákony obchodu jsou zákony přírody, a tudíž zákony boží.“ (*E. Burke*: „Thoughts and Details on Scarcity“, str. 31, 32.) Není divu, že věren zákonům boha a přírody prodával sám sebe vždy na nejvýhodnějším trhu! Velmi dobrou charakteristiku tohoto Edmunda Burka v období jeho liberálníčeni možno najít ve spisech Rev. Tuckera. Tucker byl páter a tory, ale jinak slušný člověk a zdatný ekonom. Uvážíme-li nestydatou bezcharakternost, která dnes panuje v politické ekonomii a zbožně podporuje víru v „zákony obchodu“, je nutné znovu a znovu pranýřovat takové Burky, kteří se od svých následovníků liší jen jedinou věcí — talentem!

[69](#) *Marie Augier*: „Du Crédit Public“

[70](#) „Kapitál,“ praví „Quarterly Reviewer“, „se vyhýbá křiku a hádkám a je bázlivé povahy. To je pravda, ale není to celá pravda. Kapitál má strach z nedostatku zisku nebo velmi malého zisku, jako příroda má strach z prázdna. Má-li kapitál dostatečný zisk, nabývá odvahy. Stačí zajistit deset procent, možno ho použít všude; při 20 procentech se stává živým; při 50 procentech dá přímo v sázku vaz; při 100 procentech rozdupe všechny lidské zákony; při 300 procentech není zločinu, jehož by se neodvážil, třeba by mu hrozila šibenice. Budou-li křik a hádky vynášet zisk, bude je kapitál podněcovat. Důkaz: podloudnictví a obchod s otroky.“ (*T. J. Dunníng*: „Trades' Unions etc.“, str. 35, 36.)

[71](#) „Vstoupili jsme do úplně nového společenského řádu... snažíme se oddělit každý druh vlastnictví od každého druhu práce.“ (*Sismondi*: „Nouveaux Principes de l'Economie Politice“, sv. II, str. 434.)

[72](#) „Pokrok průmyslu, jehož bezděčným a povolným nositelem je buržoasie, nahrazuje roztržštěnost dělníků, způsobenou konkurencí, tak, že je revolučně sjednocuje sdružováním. Rozvojem velkého

průmyslu je tedy buržoasii pod nohama podepírán sám základ, na němž vyrábí a přivlastňuje si výrobky. Buržoasie produkuje především své vlastní hrobaře. Její zánik a vítězství proletariátu jsou stejně nevyhnutelné. Ze všech tříd, které dnes stojí proti buržoasii, je skutečně revoluční třídou pouze proletariát. Ostatní třídy upadají a zanikají s vývojem velkého průmyslu, proletariát je však jeho nejvlastnějším produktem. Střední vrstvy: malý průmyslník, malý obchodník, řemeslník a rolník ti všichni bojují proti buržoasii, aby zachránili před zánikem svou existenci jako střední stavy. Nejsou tedy revoluční, nýbrž konservativní. A nejen to: jsou reakční, snaží se otočit kolo dějin nazpět. (*Karel Marx a Bedřich Engels: „Manifest der Kommunistischen Partei“*. Londýn 1848, str. 11, 9. [„Manifest komunistické strany“, 1951, str. 33, 30—31.])